

هویت عاشورایی بسیج

نویسندگان: هادی عبدالملکی^۱

مهناز جلیلی^۲

تاریخ دریافت: ۹۱/۳/۱

تاریخ پذیرش نهایی: ۹۱/۷/۳۰

فصلنامه مطالعات راهبردی بسیج، سال پانزدهم، شماره ۵۷، زمستان ۱۳۹۱

چکیده

هویت عبارت است از آگاهی، احساس تعلق و آمادگی دفاع از یک موجودیت که وجه شباهت و تمایز یک فرد و گروهی از افراد و گروه‌های دیگر می‌باشد و موجب شناسایی و شناساندن می‌شود. هویت‌یابی یک فرایند اجتماعی است و زمانی که در مورد یک تشکل اجتماعی به نام بسیج طرح می‌شود، در مورد تمام همبسته‌هایش مصداق می‌یابد. هویت عاشورایی شامل آگاهی، احساس تعلق، آمادگی دفاع و رفتار عاشورایی است که در نتیجه انقلاب اسلامی و بر اساس تعلق دیرینه حوزه سرزمین و تمدن ایرانی به آرمان حسینی(ع)، در مجموعه جوانان ایرانی بازتولید شده است و به نام « هویت بسیجی » شناخته می‌شود. این مقاله که به روش تحلیل گفتمان انجام شده است در پی پاسخ به این سؤال است که آیا نسبت و رابطه‌ای بین هویت عاشورا و هویت بسیج وجود دارد؟ و اگر این نسبت وجود دارد، ویژگی‌ها، استعاره‌ها، تمثیل‌ها، پیوندها، تقید و استحکام این نسبت در گفتمان استفاده شده از سوی رهبران انقلاب چگونه است؟ هویت‌یابی بسیج، قبل از هر چیز مبتنی بر تحکیم آموزه‌های دینی بر محور عاشورا و فرایند هویت‌سازی نوین ایرانی توسط حضرت امام خمینی(ره) بوده و تداوم این خط فکری توسط رهبر فرزانه انقلاب(مدظله) منجر به تعمیق ابعاد، مولفه‌ها، شاخص‌ها و الگوی رفتاری هویت عاشورایی بسیج شده است، به زعم نگارندگان رمز گشایی از این نسبت و بازگویی مولفه‌ها و شاخص‌های آن می‌تواند راهبردهای موثری برای انجام رسالت دفاع از هویت انقلاب اسلامی و دست آورد‌های آن در اختیار بسیج قرار دهد.

واژگان کلیدی:

بسیج، هویت، عاشورا، هویت انقلابی، انقلاب اسلامی

۱. دانشجوی دکتری آینده پژوهی دانشگاه عالی دفاع ملی(نویسنده مسئول). ha_malaki@yahoo.com

۲. دکتری جامعه‌شناسی دانشگاه پیام نور.

انقلاب اسلامی در ایران حرکتی هویت پایه است. ریشه این هویت یابی را می توان تا صدر اسلام و حرکت های هویت ساز از جمله حماسه عاشورا و قیام سالار شهیدان حضرت امام حسین (ع) جستجو کرد. مقام معظم رهبری در خصوص تاثیر پذیری انقلاب اسلامی از نهضت حسینی می فرمایند: در مورد مساله ی محرم و عاشورا، باید بگویم که روح نهضت ما و جهت گیری کلی و پشتوانه ی پیروزی آن، همین توجه به حضرت ابی عبدالله (ع) و مسایل مربوط به عاشورا بود- همچنین می توان اهداف قیام امام حسین (ع) را جهت دهنده اصلی انقلاب اسلامی دانست- و می فرماید: ” آنچه که نهضت ما را جهت می داد و امروز هم باید بدهد، دقیقا همان چیزی است که حسین ابن علی (ع) در راه آن قیام کرد...“ (امام خامنه ای، بیانات در دیدار جمعی از روحانیون ۶۸/۵/۱۱) نقل از مختار پور قهرودی، ۱۳۹۰، ۲۱-۲۴) بر همین اساس راهبردهای بکار گرفته شده و برآمده از انقلاب اسلامی، از جمله راهبردهای مبارزه بر علیه طاغوت، بسیج عمومی نیز هویتی عاشورایی دارند. نیاز به بازشناسی و تبیین این مسئله این سؤال را به ذهن متبادر می سازد که چه نسبتی بین هویت انقلاب اسلامی، هویت بسیجی و هویت عاشورا وجود دارد و آیا این نسبت در فرایندهای انقلاب اسلامی مورد توجه و تاکید بوده است؟ و اگر اینگونه است مصادیق و شاخصه های آن کدام است؟ این گزاره متفن که مقام معظم رهبری در جمع بسیجیان فرمودند: «تناسبی میان هویت و حقیقت بسیج با هویت محرم و عاشورا وجود دارد. بسیج افتخار دارد که پیرو مکتب عاشورا است» (بیانات در جمع اقشار نمونه بسیج، ۹۰/۹/۶) نشان از اهمیت این موضوع از نگاه رهبری در فرایند تاسیسی و تداومی انقلاب دارد و می تواند مبنایی برای استخراج الگوی این نسبت قرار گیرد، به زعم نگارنده پرداختن به این موضوع از آن جهت اهمیت و ضرورت دارد که می تواند ضمن اهتمام به تبیین این نسبت بر اساس منویات رهبری و استخراج الگوی گفتاری و رفتاری آن در قالب یک جهان بینی خاص، پیامدهای آن را در فرایند، ابعاد، مولفه ها و ویژگی های این نسبت و تاثیر پذیری گفتمان بسیج از گفتمان انقلاب اسلامی و به طریق اولی از گفتمان عاشورایی بررسی و تبیین می نماید که می تواند مبنایی برای غنای فرهنگ بسیج و باروری راهبردهای خرد و کلان بسیج در تداوم انقلاب قرار گیرد.

روش‌شناسی

با توجه به اینکه هویت و همبسته‌های آن یک مفهوم برساخت اجتماعی است و با فرایندهای اجتماعی، تاریخی و فرهنگی ارتباط دارد لذا این موضوع با رویکرد تحقیق کیفی و به روش تحلیل گفتمان و تحلیل گفتمان برساختگرایی اجتماعی^۱ (تحلیل ویژگی‌های متن، ژانرها، استعاره‌ها، تمثیل‌ها، طرزبیان، گرامر-تعدی^۲ و تقید^۳- توجه به زمینه، عمل گفتمانی^۴ و عمل اجتماعی^۵ گسترده‌تری که متن جزئی از آن است) بررسی شده است. با تحلیل دیدگاه‌ها و نظریه‌های اندیشمندان این حوزه از جمله امام خمینی(ره) و مقام معظم رهبری و همچنین مرور مفهوم و نظریه‌های مربوط به هویت؛ این فرضیه کلان بررسی شده است که «بین هویت بسیج و هویت عاشورا(جهان بینی و فلسفه وجودی قیام امام حسین(ع)) ارتباط وجود دارد، به این مفهوم که بازخوانی عاشورا در برساخت هویت بسیجی توسط امام خمینی موثر بوده است» و به تبع آن در پی تدقیق فرایند پاسخگویی به سئوالات مبتنی بر این فرض است که: چه نسبتی بین هویت بسیجی به عنوان مولود انقلاب اسلامی و هویت عاشورا وجود دارد؟ نسبت و رابطه هویت بسیج با هویت عاشورا از دیدگاه امام خمینی(ره) چگونه است؟ نسبت و رابطه هویت بسیج با هویت عاشورا از دیدگاه مقام معظم رهبری چگونه است؟ مهمترین بستر ظهور و بروز هویت عاشورایی بسیج در طول انقلاب اسلامی کدام است؟ مولفه‌ها، عناصر و شاخص‌های همسازی هویت بسیجی و هویت عاشورایی کدامند؟

در این نوشتار تلاش شده است مفهوم، مولفه‌ها، عناصر، نظریه‌ها و رویکردهای رایج هویت را در ادبیات علمی جامعه‌شناسی و روانشناسی بازخوانی شود و در ادامه با رویکرد دینی^۶ و تکیه بر تعابیر بکار رفته از جانب رهبران انقلاب اسلامی نسبت و رابطه هویت عاشورایی و هویت بسیجی در طول فرایندهای انقلاب اسلامی تبیین و تحلیل نماییم.

۱. گفتمان شیوه‌ای خاص برای سخن گفتن درباره جهان و فهم آن(یا فهم یکی از وجوه آن) است، و تحلیل گفتمان (social constructionist discourse analysis) مجموعه‌ای از رویکردهای میان رشته‌ای است که می‌توان از آن‌ها در انواع گوناگون مطالعه‌ها و برای کندوکاو در قلمروهای مختلف اجتماعی استفاده کرد(بورگسنس و فیلیپس، ۱۳۸۹، ۱۴-۱۷)

2. transivity
3. modality
4. Discursive practice
5. Social practice

۶. در رویکرد دینی به هویت علاوه بر تاثیر پذیری هویت از فطرت انسانی به عنوان سرشت یکسان تمامی ابناء بشر و نوع انسانی، بر تاثیر الهام از دین و آموزه‌های دینی، تربیت دینی، اجتماع دینی، تجربیات و بررسی آن نیز پرداخته می‌شود.

مفهوم و نظریه‌های هویت

هویت^۱ مسئله پیچیده، چند بعدی و چند لایه است، مجموعه معانی است که چگونه بودن را در خصوص نقش‌های اجتماعی به فرد القاء می‌کند و یا وضعیتی است که به فرد می‌گوید او کیست و مجموعه معانی را برای فرد تولید می‌کند که مرجع کیستی چستی او را تشکیل می‌دهد. (Bourk, 1991: 83)

هویت جزء یکی از پنج نیازی است که اریک فروم^۲ مطرح می‌کند. او اعتقاد دارد هر فردی مایل است هویت خاص خود را داشته باشد. بر این اساس می‌کوشد خویشتن را دریابد، بشناسد و در عین حال، فردی ممتاز باشد و برای رسیدن به موفقیت، خود را به شخص یا گروهی نسبتاً سرشناس مرتبط کند و خویشتن را با آن همساز کند تا به واسطه امتیاز و تشخیصی که آن فرد یا گروه دارد، فرد صاحب امتیاز ویژه‌ای شود.^۳

اریک اریکسون^۴ تعریف اریکسون از هویت، بیشتر جنبه اجتماعی دارد به عقیده وی، انسان در هر یک از مراحل رشد با یک بحران روانی اجتماعی^۵ روبه‌رو است که چگونگی حل این بحران، اساس نظریه اریکسون را تشکیل می‌دهد. او معتقد است جامعه از نوجوانان انتظاری دارد که اگر نوجوان توانست این انتظارات را تأمین کند، با چالشی به نام بحران هویت مواجه نخواهیم بود؛ اما اگر در تحقق خواسته‌های اجتماع دچار ناتوانی شد، بحران هویت بروز می‌کند. به نظر او هویت به معنای احساسی نسبتاً پایدار از یگانگی خود است؛ (شرفی، ۱۳۸۳، ص ۲۷۴) همچنین جیمز مارسیا^۶ بحران هویت را ناتوانی فرد در دستیابی به یک معنا و مفهوم پایدار و منسجم از خود می‌داند. بنابراین، هویت همان آگاهی نسبت به خود و خویشتن و پاسخی منسجم به کیستی و چستی خود است. بر همین اساس، می‌توان گفت حماسه عاشورا را گروهی ساختند که این برداشت منسجم و پایدار را از خود به

1. Identity

2. Eric From

۳. باید به این نکته توجه کرد زمانی که فرد به دنبال کسب و غنی‌سازی هویت اجتماعی است، درصدد یافتن گروه‌هایی است که بر آرمانها و چشم‌اندازهای بلندتری استوارند و استعاره‌ها و قهرمانان جاودانه‌تری نسبت به دیگران دارند؛ یعنی دارای توان علی و پتانسیل جذب فراگیرتری باشد. در نسبت هویت یابی جمعی برای بسیج، این توان علی را می‌توان در نهضت عاشورا جستجو کرد.

4. Eric Eriksson

5. Psycho Social

۶. ندامت برخی از کوفیان بعد از واقعه عاشورا، نشان از شکل‌گیری نوعی خلأ هویتی در آن روز جامعه کوفیان دارد؛ به طوری که نتوانستند انتظارات واقعی جامعه و امت اسلامی را برآورده کنند. تعجیل برخی پیروان تشیع (کفن پوشان و توبه‌کنان) در آن روز به رهبری سلیمان خزایی نمونه تاریخی آن است.

7. Marcia James

دست آورده بودند؛ به طوری که زمانی که امام حسین (ع) در شب عاشورا به همراهان و یاران خود فرمودند این قوم ظالم فقط با من کار دارند و شما آزادید از تاریکی شب استفاده کنید و بروید، اما آنان چون هویت خود را در هویت امام خود یافته بودند، لبیک را در استقامت و پایداری بازگو کردند و جان خویش را فدای جان امام (ع) کردند و در صحنه‌های نبرد پیشینه، نیاکان و هویت خود را با حالت رجزخوانی معرفی می‌کردند و شهادت در رکاب امام (ع) را آرزویی دیرینه و افتخاری جاودانه برای خود می‌دانستند.

گاردو، چهار مسئله اساسی را در احساس فردی هویت مؤثر می‌داند. اگر یکی از این چهار حالت وجود نداشته باشد، فرد با بحران هویت مواجه است:

۱. جنبه انسانی: یعنی باور داشته باشیم که انسان هستیم؛
۲. جنسیت: یعنی احساس فرد نسبت به خود؛
۳. فردیت: یعنی احساس اینکه فرد خاص و بی‌نظیری هستیم و با هیچ کس یکسان نیستیم؛
۴. پایداری: ثبوت شخصیت، خود یا من در برابر غیر و دیگری.

مطابق نظریه کنش متقابل گرایان و از جمله کولی^۱، هویت یک فرد، همان «خود آینه‌سان» اوست که در جریان تعاملات فرد با دیگران شکل می‌گیرد. هویت تعریفی است که فرد به واسطه تعاملش با دیگران و با نگاه کردن در آینه دیگران از خود به دست می‌آورد.

جرج هربرت مید^۲ از دیدگاه مید، هر فرد، هویت یا خویشتن خود را از طریق سازماندهی نگرشهای فردی دیگران در قالب نگرشهای سازمان‌یافته اجتماعی یا گروهی شکل می‌دهد. بر اساس نظریه مید؛ من فاعلی^۳، همان هویت فردی است و من مفعولی^۴، همان هویت اجتماعی^۵. در واقع؛ هویت یعنی تصور و معانی‌ای که فرد از خودش در مقابل دیگران پیدا می‌کند. (قنبری، ۱۳۸۲، ص ۶۳)

بر اساس نظریه بلومر^۶، مبنای روابط انسانی، کنش متقابل نمادی است و در جریان این کنش متقابل نمادی بر حسب موقعیتهای مختلف، افراد واقعیتها، پنداشتها یا تعبیرهایی به دست می‌آورند. هویت یا خود اجتماعی افراد، یکی از این واقعیتهاست. بر این اساس، هویت فرد، پنداشتی است که او از خود در جریان

1. Cooley
2. George H.Mead
3. I
4. Me
5. Social identity
6. Blumer

کنش متقابل با دیگران به دست می‌آورد. ایضا بارر (۱۹۹۵) در مقاله خود با عنوان: مقدمه‌ای بر برساختگرایی اجتماعی می‌نویسد: «ما اساسا موجوداتی تاریخی و فرهنگی هستیم و دیدگاه‌های ما به جهان و شناخت‌مان از آن محصول تعاملات تاریخمند میان آدمیان است» (Burr, 1995:3)

جنکینز^۱ هویت را به دو دسته اولیه و ثانویه تقسیم می‌کند. هویت اولیه را شامل خود بودن، جنسیت، وابستگی قومی و خویشاوندی می‌داند که فرد در خانواده پیدا می‌کند؛ در حالی که هویت ثانویه، همان هویت جمعی است که در تعاملات اجتماعی و در قالب گروه‌های ثانویه شکل می‌گیرد. «مفهوم هویت به طور همزمان میان افراد و اشیاء دو نسبت محتمل برقرار می‌سازد. از یک طرف، شباهت و از طرف دیگر تفاوت» (جنکینز، ۱۳۸۱، ص ۵)

تاجفل^۲ در تعریف هویت، مفاهیم درون‌گروهی و برون‌گروهی را وارد بحث هویت می‌کند و تمایز نهادن بین گروه خودی و گروه غیر خودی را مبنای شکل‌گیری هویت اجتماعی می‌داند. تاجفل، هویت اجتماعی را با عضویت در گروه پیوند می‌زند و آن را متشکل از سه عنصر می‌داند:

الف) عنصر شناختی؛ یعنی آگاهی از اینکه فرد به یک گروه تعلق دارد.

ب) عنصر ارزشی؛ فرضیه‌هایی در باره پیامدهای ارزشی مثبت یا منفی عضویت در گروه.

ج) عنصر احساسی؛ احساسات نسبت به گروه و نسبت به افراد دیگری که رابطه خاص با آن گروه دارند. در نهایت، تعریف او از هویت عبارت است از: «آن بخش از برداشت یک فرد از خود که از آگاهی او نسبت به عضویت در گروه اجتماعی همراه با اهمیت ارزشی و احساسی منظم به آن عضویت سرچشمه می‌گیرد». (گل محمدی، ۱۳۸۰، ص ۱۵)

رویکردهای نظری پردازش مفهوم، ابعاد، مولفه‌ها و عناصر هویت را در دو دسته کلی خلاصه کرد:

الف) رویکردهای جامعه‌شناختی و روان‌شناختی

تعریف هویت به وسیله عوامل از قبل موجود - طبیعی، روانی یا اجتماعی، تقسیم‌کار و مرزبندی آکادمیک علوم مدرن جامعه‌شناسی و روان‌شناسی، موجب شکل‌گیری دو دسته نظریه‌های هویت در بین جامعه‌شناسان و روان‌شناسان شد.

1. Jenkins
2. Tajfel

۱. **نظریه‌های جامعه‌شناختی؛** باور به اینکه هویت، ساخته و پرداخته ظرف زمان، مکان، فضا و موقعیت اجتماعی فرد است. آرای این جامعه‌شناسان به طور عمده در دیدگاه کنش متقابل نمادین^۱ تبلور می‌یابد. مطابق این رویکرد، هویت‌یابی مفهومی بنیادین و محوری در فرایند جامعه‌پذیری و نحوه انتقال میراث فکری، فرهنگی و تاریخی به نسل‌های بعدی است.^۲

۲. **نظریه‌های روان‌شناختی؛** باور به اینکه فرایندهای روانی شخص، نقشی ضروری در ساخت و پرداخت هویت ایفا می‌کنند. این نظریه‌ها به طور عمده با دیدگاه شناخت اجتماعی^۳ همپوشی دارند.

ب) رویکرد دینی

همان‌طور که گفته شد، هویت موضوعی سیال و پدیده‌ای در حال شدن است؛ بر اساس ایده کلی تحلیل گفتمان «پدیده‌های اجتماعی هرگز تام و تمام نیستند، معانی هیچگاه نمی‌توانند برای همیشه تثبیت شوند» (لاکلو و موف، ۱۳۸۹، ۵۳) حتی اگر برخی از مؤلفه‌های هویت، ثابت باشند، بسیاری از مؤلفه‌ها و شاخصهای آن دائماً در حال تکامل و یا جایگزینی‌اند. در رویکرد دینی؛ هویت زمانی که بر ریشه مشترک فطرت الهی انسان استوار است، ثابت و آنگاه که با مؤلفه‌های زمینه‌ای و اجتماعی که در فرایند تربیت و اجتماعی شدن به فرد منتقل می‌شوند، دائماً در حال تکامل است. در این رویکرد؛ هویت دینی را در دو سطح می‌توان مشاهده کرد. اول در سطح فردی و شخصی که مترادف با دینداری فردی است و دوم در سطح جمعی که متضمن آن سطح از دینداری است که با «ما» جمعی یا همان اجتماع دینی یا اُمت مقارنه دارد (دوران، ۱۳۸۳، ص ۸۴) در این معنی هویت دینی به معنی تعلق و تعهد به جامعه دینی است که نمی‌تواند از بنیان دینداری فردی برخوردار نباشد و کسی جزء اُمت قرار می‌گیرد که در درجه اول دیندار باشد.

بر همین اساس، نگاه جامعه‌شناختی محض یا روان‌شناسانه به هویت به این دلیل که بر هویت شکل‌گرفته در جامعه و بر اساس ویژگی‌های روانی و اجتماعی متمرکز است بین هویت انسانی مبتنی بر فطرت و حقیقت وجود و بُعد جمعی هویت او فاصله انداخته است و از پایه اصلی هویت انسان غفلت کرده‌اند، مورد

1. Symbolic Interaction Perspective

۲. در بحث نظری، عوامل و نحوه اجتماعی شدن و یادگیری ارزشهای ملی و مذهبی، بسیج در جایگاه گروه ثانویه با ماهیت داوطلبی می‌تواند در این فرایند وارد شده و به مسئله شکل‌گیری و تحکیم هویت کمک شایانی کند.

انتقاد است؛ مطابق رویکرد دینی نقطه مشترک هویت تمام انسانها، فطرت است؛ به طوری که خداوند متعال در این رابطه می‌فرماید: «پس روی خود را متوجه آیین خالص پروردگار کن! این فطرتی است که خداوند، انسانها را بر آن آفریده؛ دگرگونی در آفرینش الهی نیست؛ این است آیین استوار؛ ولی اکثر مردم نمی‌دانند» (روم، آیه ۳۰) بنابراین مشکل اصلی در جامعه امروز و نظام‌های تربیت اجتماعی این است که در برساخت اجتماعی هویت این امر الهی نادیده گرفته می‌شود. لذا تحلیل هویت با رویکرد دینی می‌تواند در رفع این معضل مفید باشد. رویکرد دینی علاوه بر تأثیر و رابطه هویت با عوامل طبیعی، اجتماعی و حالات روانی و تعلقات ذهنی، چشم‌انداز و آموزه‌های دینی را در هویت‌یابی مؤثر و دخیل می‌داند. بر همین قاعده می‌توان گفت؛ تاریخ تمدن اسلامی، حوادث و رویدادهای اجتماعی درون جامعه دینی (با ملاک برله و یا برعلیه فطرت پاک و الهی انسان)، در هویت‌سازی یا همسازی عناصر و ترکیب هویت اجتماعی - دینی افراد، حضور و نقش فعال دارند. حوادث صدر اسلام و از جمله حادثه عاشورا ضمن اینکه خود بر پایه‌های هویتی خاص استوار است، در هویت‌سازی نسل‌های بعد نیز تأثیر جدی داشته است. عاشورا به این دلیل هویت‌ساز است که عناصر آن، جاذبه‌ای به وسعت احساس تعلق همه کسانی دارد که خود را با آن را معنا می‌کنند یا می‌خواهند که معنا کنند. نمونه بارز این را می‌توان در استناد و تأکید برخی رهبران جهانی از جمله گاندی، رهبر فقید هند مشاهده کرد.

ظهور و تجلی هویت عاشورایی در نهضت حسینی

تعبیری مختلفی از حرکت امام حسین (ع) در موضوع مقابله با حکومت یزید صورت گرفته است که می‌توان آنها را در سه دسته کلی برشمرد: گروه اول، کسانی‌اند که آن را یک واقعه می‌دانند. گروه دوم، آن را در حد یک درگیری نظامی و جنگ معرفی می‌کنند و تحت تأثیر ایثار و رشادت یاران امام آن را تا سرحد یک حماسه تاریخی می‌ستایند. گروه سوم که عمیق‌تر به آن نگاه می‌کنند و آن را به عنوان انقلاب دینی و اجتماعی در درون نظام اسلامی و تقابل دو الگوی فکری و اندیشه اجتماعی در تاریخ اسلام می‌بینند که منشأ بسیاری از انقلاب‌های اجتماعی شده است.

مطابق رویکرد سوم، بر اساس کارکرد مشابه یا تمایزسازی هویت در رویکرد جنکینز، عاشورا دارای پیشینه‌ای دو رویه است. یک رویه آن تفکر سلطنت ابوسفیانی،

و عشیره‌های عرب جاهلی است که در قالب خلافت اسلامی خود را بازسازی کرده و رویهٔ دیگر آن، تفکر و سنت محمدی است که به دنبال احیاگری اصل دین اسلام و اصلاح جامعه و بازسازی بدعت‌های بنیان گذاشته شده در دین پیامبر اسلام است، به طوری که امام حسین(ع) می‌فرماید: «انما خرجت لطلب الاصلاح فی امه جدی ارید ان آمر بالمعرف و انهی عن المنکر».(بحار الانوار، ج ۹۸، ص ۳۳۱)

با این تفسیر شاید بتوان اولین حرکت انقلابی در جامعهٔ بشری را با دو ویژگی اعتقادی و اجتماعی منتسب به امام حسین(ع) دانست. «هویت عاشورایی» از یک سو بیانگر هویت الهی و مبتنی بر فطرت پاک انسانی است و از سوی دیگر؛ یعنی در وجه تمایزی، بر ملاکنندهٔ هویت خاندان ابوسفیان که بر فطرت تغییر یافته و نفس شیطانی، خود را سازمان داده بودند.

مجموعه عواملی که مقدمهٔ حرکت امام حسین(ع) و مقابله با دستگاه اموی را فراهم کرد، می‌توان در موارد ذیل خلاصه کرد:

۱. حقانیت و غنای معنوی امام(ع) در پذیرش مقام امامت امت اسلامی به عنوان جانشین منصوب شدهٔ امام پیش از خود و سلسله‌مراتبی به پیامبر اسلام و احیای حاکمیت الله بر زمین؛

۲. عدم بیعت و پذیرش خلافت یزید از طرف امام حسین(ع)؛

۳. لبیک و اعلام آمادگی مردم برای بیعت با امام و دعوت مکتوب از امام برای پذیرش حکومت؛

۴. اصل انجام امر به معروف و نهی از منکر، مقابله با بدعتها، ظلمها، چپاول حقوق عمومی و محرومیت شیعیان از بیت‌المال، تحقیر و تحقیف نماز؛ به طوری که امام حسین(ع) مهم‌ترین دلیل قیام خود را امر به معروف و اقامهٔ نماز می‌خواند.

۵. احساس مسئولیت به عنوان رهبر جامعهٔ اسلامی در دوران گسترش ظلم و اتمام حجت ولی‌الله با مردم.(مطهری، ۱۳۸۱، ج ۱، ص ۱۲۱-۱۱۰)

شهید مطهری در کنار این عوامل، عواملی از قبیل موروثی کردن خلافت مسلمین توسط معاویه، اذیت و آزار شیعیان و محرومیت آنان از حقوق اجتماعی، قتل اکابر شیعه، سب علی(ع) در منابر، تبلیغات به نفع امویان و قرار دادن معاویه در صف اکابر دین اسلام را نیز ذکر می‌کنند. این موارد موجب فربه شدن جریان نفاق و فتنه در درون جامعهٔ اسلامی آن روز شده بود و کسی شهامت و یارای مقابله با آن را نداشت و تنها کسی که به واقعیت و محتوای این مصیبت تحمیل شده به دین پیامبر(ص) آگاهی ناب داشت، می‌توانست علیه آن شورش و انقلاب به راه

بیندازد، کسی نبود جز امام حسین(ع) نوهٔ رسول خدا(ص)، فرزند فاطمه(س) و علی(ع)، امام مسلمین و از تبار بنی‌هاشم که هویتی شناخته شده برای تمام جهان عرب و حتی غیر عرب داشت.

بنابراین، مطابق نظریه جنکینز در مورد کارکرد هویت در تعیین شباهت و تفاوت با دیگری، می‌توان گفت قیام امام حسین(ع) بازگویی تقابل دائمی دو جریان حق و باطل است؛ به طوری که امام حسین(ع) در پی جریان حق بود و دستگاه جبار یزید به دنبال تداوم سنت باطل و بدعت‌گرایی در دین اسلام بود و همین موضوع، هویتی دوگانه به دو جریان اصلی در حوزه تمدن اسلامی می‌داد. بازیابی هویت انسانی و الهی، انگیزهٔ امام حسین(ع) و پیروان حضرتش را برای ایجاد تحول بنیادی در حوزه تمدن اسلامی به جریانی هویت‌بخش در طول تاریخ تبدیل کرده بر همین اساس امام خمینی(ره) به عنوان وارث امام حسین(ع)، تابلوی دفاع از دین را علم کرد و هویت عاشورایی را در فرایند احیای اسلام ناب، وارد عرصهٔ مبارزه و جهاد در جامعهٔ ایران کرد و براساس پتانسیل‌ها و ظرفیتهای اعتقادی، عاطفی و رفتاری در جامعهٔ اسلامی ایران، هویتی نوین به نام هویت انقلابی و بسیجی را تأسیس و بازیابی کرد. انقلاب اسلامی به عنوان پل ارتباط بین جریان حق طلب اسلامی و جریان فرجام‌خواه تاریخ(مهدویت)، جایگاه ویژه‌ای در این فرایند هویت‌یابی یافته است.

در مجموع می‌توان گفت هویت عاشورایی سه بُعد یا عنصر اساسی دارد که عبارتند از: بُعد شناختی(آگاهی، شناخت و اعتقاد عاشورایی)، بُعد عاطفی(احساس تعلق و دلبستگی عاشورایی)، بُعد رفتاری(تعهد، آمادگی، رفتار، اقدام عملی در دفاع از عاشورا) منسوب به امام حسین(ع). که در طرح شماتیک زیر بازگو شده است.

موضوع هویت عاشورایی اگرچه صبغه دیرینه در جوامع اسلامی، خصوصاً ایران دارد، اما به زعم بسیاری از اندیشمندان با نهضت احیاءگری دینی امام خمینی(ره) و

1. Cognitive aspect
2. Emotional aspect
3. Behavioral aspect

وقوع انقلاب اسلامی در ایران، این مفهوم ابعاد جدیدتری به خود گرفت و خصوصا با تاکیدات و تقید امام خمینی(ره) و نخبگان دینی و فرهنگی، عملا تبدیل به گفتمان غالب در فرهنگ انقلاب اسلامی شد.

سیر تکاملی هویت‌یابی بر محور عاشورا

فرایند تکاملی هویت‌یابی جامعه شیعی به معنای بلوغ و رشد همه‌جانبه ظرفیتهای روحی، فکری و عملی جامعه شیعه است و کمال این بلوغ، در ولایت‌پذیری تعریف می‌شود. بر اساس این دیدگاه، تمامی تحولات و سیر رشد جامعه شیعه با سرپرستی و ولایت امامان معصوم(ع) صورت گرفته است. این ولایت، در اعتقاد مذهب تشیع در وجود امام زمان(ع) ظاهر و متجلی است و در عصر غیب به نیابت از امام معصوم(ع)، مجتهد جامع‌الشرایط یا مقام ولایت فقیه این رشد و تکامل هویتی را مدیریت می‌کند.

حرکت تکاملی جامعه شیعه از منظر رشد اجتماعی، ظرفیت‌سازی و ایجاد هویتی اختصاصی برای تشکیل نظام جهانی حضرت بقیه‌الله الاعظم است. تلاش برای رشد و توسعه ظرفیتهای «روحی و عاطفی» گام اول و مهم امامان معصوم(ع) در سیر تکاملی جامعه شیعی بوده است. و در روایات تأکید فراوانی نسبت به حبّ و بغض فی‌الله و محبت اهل بیت(ع) و آثار دنیوی و اخروی آن و در مقابل، تبری نسبت به دشمنان آنان صورت گرفته؛ (کاظمی، ۱۳۷۶، سایت راسخون)

یک حرکت محوری در این زمینه، قیام عاشورا و شهادت حضرت سیدالشهدا(ع) و اصحابش بوده است؛ این واقعه عظیم، محبت و گرایش به اهل بیت(ع) را عمیق و پایدار نمود و برای همیشه عواطف و گرایشهای جامعه شیعه را حول این محور مقدس جمع‌آوری و سازماندهی کرد. لذا اهتمام به اقامه مجالس عزاداری سالار شهیدان اباعبدالله الحسین(ع) در جامعه شیعی نیز ناشی از اهمیت و تأثیرگذاری تعالیم ائمه(ع) برای حفظ و تقویت این هویت بوده است. به طوری که حضرت امام خمینی(ره) در این رابطه می‌فرماید: «این محرم را زنده نگه دارید. ما هر چه داریم از این محرم است و از این مجالس (سیدالشهدا) است». (امام خمینی، صحیفه نور، ج ۱۷، ص ۵۸).

در کنار اهتمام و تلاش برای ظرفیت‌سازی روحی و عاطفی شیعیان، تقویت بُعد شناختی و جهت‌گیری محتوایی جامعه شیعی نیز مورد توجه بوده است. معصومین(ع) همواره در پی اعتلای بُعد «علمی و فرهنگی» شیعیان و تقویت

قوة تفکر و بینش آنان نیز بوده‌اند. ظرفیت‌سازی «رفتاری و عملی» درون جامعه شیعی که به دست ائمه اطهار(ع) دنبال می‌شده نیز در جهت‌گیری و وحدت شناختی، عاطفی و رفتاری جامعه شیعه برای هویت‌یابی مستقل، بسیار مؤثر بوده است(کاظمی، همان). بنابراین در این فرایند، متغیر اصلی، ظرفیت‌سازی «روحی و عاطفی» است که حول محور عاشورا و حضرت سیدالشهدا(ع) ایجاد شده است و دارای سه عنصر شناختی، عاطفی و رفتاری است.

در ادامه روند تکاملی ظرفیت‌سازی علمای شیعه و خصوصا در تاریخ ایران زمین، انقلاب اسلامی، نماد تکامل و بلوغ چشمگیر جامعه شیعی در ابعاد مختلف روحی، فکری و عملی است که در آن، شاهد قیامی فراگیر با انگیزه‌های دینی و ایمانی، تحت رهبری ولایت فقیه به عنوان نایب امام زمان(ع) و تشکیل حکومت دینی و حفظ و استمرار آن هستیم؛ به این مفهوم که جامعه شیعی به پذیرش «ولایت» روی آورده و طی مراحل خاص تاریخی، به رشد و بلوغ در ولایت‌پذیری و تشکیل حکومت و ایجاد جامعه اسلامی رسیده است. از این دیدگاه، انقلاب اسلامی برآیند حرکت تکاملی است؛ که این حرکت نیز در درون جبهه حق و در ادامه نهضت انبیای عظام(ع) به عنوان طلایه‌دار اسلام ناب و اصیل قرار دارد. (کاظمی، همان)

بر همین قاعده سه در سیر تکامل تدریجی هویت‌یابی جامعه شیعی‌اند. قیام عاشورا به عنوان الگویی بارور شده از فرایند تفکر شیعی با تأکید بر بلوغ فکری و دینی در سطح فردی و اجتماعی، و انقلاب اسلامی به منزله زیر ساخت و حاکمیتی و حدی در سطح میانی و انقلاب مهدوی در سطح جهانی و چشم‌انداز تمدنی، هویت‌ساز هستند. این جریان‌سازی اجتماعی در جامعه اسلامی از نظر برخی محققان این حوزه، دارای ویژگی‌هایی است که عبارتند از: «الهی، دینی و ارزشی، تاریخی، سیاسی و حکومتی، روانی، تربیتی و رفتاری، فرهنگی، راهبردی و زمینه‌سازی، جهادی و مدیریتی و قرآنی». (گودرزی، ۱۳۸۹، ص ۱۶۶)

همچنین بسیاری از نظریه پردازان خارجی بر ماهیت اسلامی و احیای در عرصه ارزشهای اسلامی و تفکر شیعی به عنوان هویت منحصر به فرد انقلاب مردم ایران تأکید دارند. از جمله اسکاچ پل^۱ در مقاله «دولت تحصیلدار^۲ و انقلاب شیعی در ایران» به اهمیت و نقش اراده، آگاهی، رهبری و اندیشه در انقلاب ایران اذعان کرده، می‌نویسد: در دنیا اگر تنها یک انقلاب موجود باشد که آگاهانه ساخته شده است، آن انقلاب ایران است. از نظر او، در کنار عوامل ساختاری در

1. Skach Pool
2. Rentier State

ایران، مجموعه‌ای از تشکلهای فرهنگی و سازمانی ریشه‌دار، تاریخی و اسلامی و اسطوره‌ بنیادین تشیع، امام حسین(ع) و مراسم اسلامی، شبکه مساجد، روحانیت و... به‌گونه‌ای هوشیارانه ساخته شده است. (جمعی از نویسندگان، ۱۳۸۳، ص ۱۴۵)

- میشل فوکو^۱ متفکر دیگری است که می‌نویسد: زبان، شکل و محتوای مذهبی انقلاب اسلامی ایران، امری عارضی، اتفاقی و تصادفی نیست؛ بلکه تشیع با تأکید بر موضع مقاومت انتقادی سابقه‌دار خود در برابر قدرتهای سیاسی حاکم و نیز نفوذ عمیق و تعیین‌کننده در دل انسانها، توانست نقش‌آفرینی کند. (جمعی از نویسندگان، همان)

نسبت عاشورای حسینی و هویت انقلاب اسلامی در دیدگاه امام خمینی(ره)

با توجه به مباحث ارائه شده در خصوص مفهوم هویت مشخص شد که یک حرکت آگاهانه (مانند انقلاب اسلامی)، می‌تواند موجبات پیوستگی اجزای یک ترکیب نوین بنام هویت اجتماعی را بر ساخت نماید و قالبی منسجم برای این پدیده تعریف و معرفی نماید. تمامی رویکردهای برساختگرایی این فرض کلی را قبول دارند که زبان گونه‌ای پویا از پراکتیس اجتماعی است که به جهان اجتماعی از جمله هویت‌ها، روابط اجتماعی و برداشتهای موجود از جهان شکل می‌بخشد، بر اساس این فرض فرایندها و مقولات ذهنی بر خلاف باور روانشناسی شناختی و روانکاوی نه از طریق «درونی» بلکه به طریق اجتماعی و به وسیله پراکتیس‌های گفتمانی برساخته می‌شوند. (ادوارد و پوتر به نقل از یورگنسن، ۱۳۸۹، ۱۶۴). بنابراین اقدام امام خمینی در برساخت هویت انقلاب اسلامی و هویت بسیجی را می‌توان فعالیتی عملی و اجتماعی تفسیر کرد که در قالب گفتمان عاشورایی شکل گرفته است. با جستجو در آثار مکتوب و منقول حضرت امام خمینی(ره)، و بکارگیری استعاره‌ها، تمثیل‌ها و تقیدها(میزان علاقمندی) و بیان حقایق در متن سخنان و پیام‌ها(ژانرها) می‌توان مصادیق تأثیرهای عاشورا را بر هویت انقلاب اسلامی استخراج و دسته‌بندی کرد و این موضوع را پی‌گرفت که «بین هویت انقلاب اسلامی و هویت عاشورا، نسبت و رابطه تنگاتنگی در نظریه و عمل برقرار است»؛ به‌گونه‌ای که هویت انقلاب اسلامی و به تبع آن هویت بسیج، هویتی عاشورایی است.

ارتباط مسلّم هویت انقلاب اسلامی و هویت عاشورایی، از دو جهت است: یکی اینکه حرکت عاشورای حسینی ایجادکننده «هویت تأسیسی انقلاب اسلامی»(مسئولیت و اقدام رهبری دینی در احیای دین و ایجاد حکومت اسلامی)

و دیگری «هویت تداومی انقلاب اسلامی» (مشارکت و بسیج توده‌های مردمی برای تداوم و حفاظت از دستاوردهای آن) بوده است. بسیج به عنوان مولود انقلاب اسلامی و تحت تأثیر انقلاب عاشورا بر این فرضیه استوار است که نسبت قریب و یکسانی با آن دارد. بنابراین، بسیج در جایگاه تداوم‌دهندهٔ هویت اسلامی انقلاب اسلامی، دارای هویت عاشورایی می باشد.

بخشی از بیانات و پیامهای حضرت امام خمینی (ره) مؤید این نکته است که برپایی انقلاب اسلامی و ایجاد هویت آن، منبعث از قیام سیدالشهدا (ع) بوده است. این نکته در بسیاری از آثار قلمی و نقلی حضرت امام منعکس شده است که می توان به موارد زیر اشاره کرد:

- «انقلاب اسلامی ایران، پرتوی از عاشورا و انقلاب عظیم الهی آن است». (امام خمینی، ج ۱۷، ص ۴۸۲)

- «فداکاری‌ها و مجاهدات جوانان برومند کشور اسلامی که پایه‌گذار خروج از ظلمت به سوی نور و از حقارت به سوی سرافرازی و از اسارت به سوی استقلال بود، از نور الهی عاشورا، فروغ و از شمس جمال حسینی (ع)، گرمی یافت». (همان، ج ۱۶، ص ۲۹۰)

- «نهضت امام حسین (ع) آمده تا اینجا و این نهضت را درست کرده است. (نهضت ما) شعاعی است از آن نهضت». (همان، ج ۱۰، ص ۳۱۴)

- «نهضت ما مرهون امام حسین (ع) است». (همان، ج ۸، ص ۵۲۸)

- «ما هرچه داریم از محرم است... از شهادت سیدالشهدا (ع) است. اگر این مجالس وعظ و خطابه و عزاداری و اجتماعات و سوگواری محرم نبود، ما پیروز نمی شدیم. همه تحت بیرق امام حسین (ع) قیام کردند». (همان، ج ۱۷، ص ۵۸)

- «اگر این دستجات سینه‌زنی و نوحه‌سرایي نبود، ۱۵ خرداد پیش نمی آمد؛ هیچ قدرتی نمی توانست ۱۵ خرداد را بر پا کند، مگر قدرت خون سیدالشهدا (ع)». (همان، ج ۱۶، ص ۳۴۶)

این روند در برخی بیانات امام خمینی (ره) با صراحت بیشتری جنبهٔ تمثیلی (شبیه‌سازی) و این‌همانی در هویت پیدا می‌کند؛ به عنوان نمونه:

- «امروز روز انتقام از کفر و نفاق است؛ روز فداکاری است؛ امروز روز عاشورای حسینی است؛ امروز ایران کربلاست؛ حسینیان آماده باشید». (همان، ج ۲۱، ص ۱۱)

- «این همه مردم خون دادند برای اینکه اسلام تحقق پیدا کند. (این راه) دنبالهٔ کار سیدالشهداست؛ سیدالشهدا هم خودش را داد برای اینکه اسلام تحقق پیدا کند». (همان، ج ۸، ص ۴۲)

بخشی از بیانات امام(ره) ناظر بر این معنی است که انقلاب اسلامی و هویت مفهومی آن، رابطه تعدی و پیوندی دارد و الگو گرفته از حماسه عاشورا است و در حقیقت؛ هویت انقلاب اسلامی با الهام از نهضت حسینی ترسیم شده است؛ از جمله:

- «ملت ایران با الهام از حادثه عاشورا، آن قیام کوبنده را به وجود آورد». (همان، ج ۱۶، ص ۲۹۰)
- «ملت ایران از پرتو هدایت [امام حسین(ع)]، معرفت به وظیفه و از استقامت او در مقابل باطل، استواری فرا گرفت». (همان، ج ۱۶، ص ۲۴۹)
- «کیفیت مبارزه را حضرت سیدالشهدا(ع) به ملت ما آموخته و با کار خودش، به ملت ما تعلیم داده است». (همان، ج ۱۷، ص ۵۶)
- «ما افتخار می‌کنیم که مانند سیدالشهدا(ع) در روز عاشورا کشته شویم و بچه‌های ما را اسیر و اموالمان را غارت کنند. ما همانند حسین(ع) از همین الآن اعلام می‌کنیم هر که با ماست، به طرف ما بیاید و هر کس با ما نیست، به سمت لشکر یزید برود». (همان، ج ۱، ص ۲۴۰)
- «ما که تابع حضرت سیدالشهدا(ع) هستیم، باید ببینیم که انگیزه ایشان از قیام، نهی از منکر بود و اینکه، هر منکری باید از بین برود؛ من جمله حکومت جور». (همان، ج ۲۱، ص ۱)

تبیین رویکرد امام خمینی(ره) در مورد نسبت و رابطه قاطع انقلاب اسلامی با قیام امام حسین(ع)، گویای تأثیرگذاری شناختی و عاطفی عاشورا بر ایجاد انقلاب اسلامی است؛ یعنی انگیزه اعتقادی، اندیشه‌ای و باورداشت و احساس تعلق به عاشورا در حرکت انقلابی مردم ایران، قبل از هر چیز در کلام و موضع‌گیری‌های امام(ره) در طول سالهای مبارزه و پیروزی بوده است. اما آیا تبیین تأثیر تأسیسی عاشورا بر انقلاب اسلامی می‌تواند تمام نسبت را بازگو کند؟ به طور قطع، جواب منفی است؛ به این دلیل که قیام امام حسین(ع) منحصر و محصور در زمان و مکان نشد، بلکه همانند یک روح همیشگی، در کالبد تاریخ است و تاکنون ۱۴۰۰ بار تکرار و بازتولید شده است. بنابراین، نهضت حسینی از حیث تداومی نیز در نهضت امام خمینی بازتولید شده است، طرز بیان، استعاره و تقید امام به کاربرد واژه‌های یکسان و مشابه برای بسیج نیز می‌تواند گویای این پیوند و همسانی باشد و رمز این تداوم، همان تعهد، آمادگی دفاع و وفاداری عاشورایی است که در پیروان امام خمینی(ره) در قالب بسیج تبلور می‌یابد.

هویتی که در دو بُعد تأسیسی و تداومی، از جمله منابع اقتدار شیعه محسوب شده، در ایام محرم، قوی‌ترین نیروی بسیج اجتماعی را در اختیار انقلاب اسلامی قرار می‌داد. بهره‌برداری هویتی از عاشورا در تاریخ تشیع نیز مسبوق به سابقه بوده است؛ چرا که سنت اعتراض علیه حکومت‌های جبار، سنت شهادت و جاودانگی قبور ائمه و امامزادگان، مرثیه‌خوانی و عزاداری برای شهیدان، از جمله منابع سنتی قدرت شیعیان محسوب می‌شده است. (کاظمی، ۱۳۷۶، ص ۱۲۸)

به تعبیر حمید عنایت: «امام خمینی مفاهیمی مانند تقیه، امر به معروف و نهی از منکر، جهاد و شهادت را به صورت متفاوتی با فقهای قبل تفسیر کرد و با توجه به ربط وثیقی که بین این چهار مقوله برقرار می‌کرد، هنگامی که شهادت امام حسین(ع) و عبارت کل یوم عاشورا و کل ارض کربلا را در نظر می‌گرفت، تفسیری از قیام امام حسین(ع) به دست می‌داد که می‌توانست کنش انقلابی علیه رژیم پهلوی را برانگیزاند. در واقع؛ امام خمینی(ره) بیش از علمای دیگر شیعه، خاطره کربلا را با احساس حادی از ضرورت سیاسی به کار گرفته است.» (عنایت، ۱۳۶۲، ص ۲۷۱)

همفکران امام خمینی(ره) طی سخنرانی‌ها و پیام‌های خود با استفاده از نمادهای عاشورایی نظیر شهادت، امام حسین(ع)، کربلا، امامت و عدالت و مفاهیم مقابل آن، مانند ظلم، فساد، یزید... و بیان حوادث محرم ۶۱ هجری، بر افکار عمومی جامعه تأثیر گذاشته، فرهنگ سیاسی جامعه ایران را دچار تحول اساسی کرده و به هویت‌سازی پرداختند (مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی، ۱۳۸۵، ص ۷۷)؛

این هویت‌سازی شیعه، توان علی در اختیار نظام را بر محور عاشورا قرار می‌دهد که امکان بازیابی هویت اصیل اسلامی را در قرن جدید فراهم می‌سازد. مؤلفه‌های مذهب شیعه و همچنین فضایی که در جامعه ایرانی نسبت به حادثه عاشورا وجود داشت، عامل تقویت هویت انقلاب اسلامی شد و به این ترتیب، ایدئولوژی، فضای فرهنگی سیاسی و زمینه‌های تاریخی ایران اوضاعی را فراهم آورد که رهبران مذهبی در چارچوب انقلاب اسلامی، توان بسیج مردم را یافته و به طراحی مسیر انقلاب بپردازند.

بازسازی حادثه عاشورا و ورود آن با گفتمان‌های جدید به فضای فرهنگی سیاسی جامعه، از جمله نمادهای هویت‌سازی بر اساس قیام حسینی به شمار می‌آید. اگرچه در مقطعی سلطه قدرتهای فرامنطقه‌ای و استبداد داخلی، اوضاعی غیر عادلانه و دین‌ستیز را بر جامعه ایران حاکم ساخته بود، حرکت انقلاب اسلامی توانست با استفاده از هویت برآمده از فرهنگ عاشورا، یزید و حاکمیت او را با

وضعیت معاصر ایران مشابه‌سازی کرده، به این ترتیب، مردمی را که سالها در عزای حسین (ع) گریسته بودند، برانگیزاند و به قیام علیه سلطهٔ خارجی و استبداد داخلی دعوت کند. (مؤسسه مطالعات و پژوهشهای سیاسی، ۱۳۸۵، ص ۸۷)

به تعبیر شهید مطهری، مردمی که سالها آرزوی این را داشتند که در زمرهٔ یاران امام حسین (ع) باشند، در فضای انقلاب، خود را در صحنه‌ای مشاهده کردند که گویی حسین (ع) را عیناً مشاهده می‌کنند. مردم صحنه‌های کربلا را در برابر خود می‌دیدند و همین باعث شد که بپا خیزند و یکسره بانگ تکبیر بر هر چه ظلم و ستمگری است بزنند. (مطهری، ۱۳۷۳، ص ۱۲۱)

الهام گرفتن از الگوی نهضت عاشورا در شکل‌گیری انقلاب اسلامی، بارزترین مصداق پیوند هویت ایرانی-اسلامی است؛ تا جایی که این انقلاب، مرهون نهضت امام حسین (ع) و یارانش است. عاشورا به عنوان یک جریان اجتماعی قوی و حرکتی آگاهانه، سالیان متمادی است که ضمن تقویت انسجام اجتماعی، جامعه را از گزند مخاطرات، ایمن نگاه داشته است. (زارعی و همکاران، ۱۳۹۱، ص ۱۳۲)

نقش هویت عاشورایی در تداوم هویت انقلابی-اسلامی و بسیج مردمی
در کنار تأثیر ایجاد و تأسیسی عاشورا بر انقلاب اسلامی، به خصوص از ابعاد شناختی و عاطفی، از نظر تأثیر تداومی عاشورا نیز (رمز تداوم انقلاب در کوران تهدیدها و تحریم‌ها) نمی‌توان از ظرفیتهای رفتار عاشورایی در تقویت هویت تداومی انقلاب چشم‌پوشی کرد. حضرت امام (ره) برخی از شاخصه‌های هویت‌ساز کربلا را که در فرایند و شکل‌گیری هویت بسیج انقلابی و تداوم آن در ایران در جایگاه توان علی نقش محوری دارند، این‌گونه بازگو فرموده‌اند:

- «اگر قیام سیدالشهدا (ع) نبود، امروز ما هم نمی‌توانستیم پیروز شویم. این مجالس عزا و سوگواری سید مظلومان یک وسیله‌ای فراهم کرد برای ملت که بدون اینکه زحمت برای ملت ما باشد، مردم مجتمع‌اند». (امام خمینی، ۱۳۷۲، ج ۱۷، ص ۵۶)

- «مجالس محرم) سازمانی است که بدون اینکه دست واحدی در کار باشد ملت را جمع کند، خود به خود مردم را به هم پیوند داده است». (همان، ج ۱۶، ص ۳۴۴)

- «ملت ما انقلابی کرد که به برکت همین مجالس (محرم) بود که همهٔ کشور و مردم را دور هم جمع کرد و همه به یک نقطه نظر کردند». (همان، ص ۳۴۷)

- «اگر عاشورا و گرمی شور انفجاری آن نبود، معلوم نبود چنین قیامی بدون سابقه و سازماندهی واقع بشود». (همان، ص ۲۹۰)

- «تجمّع و سوگواری برای سیدالشهدا(ع) برای ما نفع دارد. همین جهت روانی آن که قلوب را چگونه به هم متصل می‌کند». (همان، ج ۱۱، ص ۱۰۰)
در موارد پیش گفته، به طور مشخص به گوشه‌ای از کارویژه‌های هویت تأسیسی و تداومی برآمده از نهضت عاشورا؛ مانند انسجام‌بخشی و ایجاد هماهنگی و هم‌آوایی اجتماعی که زمینه‌ی ایجاد یک حرکت هدفمند اجتماعی، مانند انقلاب اسلامی و بسیج توده‌ای را فراهم می‌آورد، اشاره شده است. از دیگر مصادیق فرایند تأثیر نهضت عاشورا بر هویت تداومی انقلاب اسلامی، مشابه‌سازی تاریخی پدیده‌ی هویت است که حضرت امام خمینی(ره) با طرز بیان خاص و تکیدی در عبارتی این چنین به تبیین آن پرداخته‌اند: «مجالس عزای حسینی (از جمله) شعائر مذهبی و سیاسی ماست. ذکر مصائب مظلوم و ذکر جنایات ظالم در هر عصری، مظلومان را مقابل ظالم قرار می‌دهد». (همان، ج ۱۰، ص ۳۱۶)

حضرت امام(ره) بر پایه‌ی تفکر و الگوهای عاشورایی، هویت تداومی انقلاب اسلامی را هم بر بستر عاشورا بنا کردند. این نگرش آنچنان در منظر امام(ره) قطعیت یافته که ایشان با قاطعیت اعلام فرمودند: «عاشورا را زنده نگه دارید که با زنده نگه داشتن عاشورا، کشور شما آسیبی نخواهد دید». (همان، ج ۱۵، ص ۳۳۳)

تأکید امام(ره) بر زنده نگه داشتن حماسه‌ی عاشورا و تفکر عاشورایی از آن رو است که ایشان حیات انقلاب را پیوسته به بقای هویت عاشورایی آن دانسته، در صورت بقا و صحت مسیر، بزرگداشت قیام سیدالشهدا در فضای جامعه، انقلاب اسلامی را از هر خطری مصون و محفوظ قلمداد می‌کنند. و یادآوری می‌کنند «باید بدانید که اگر بخواهید نهضت شما محفوظ بماند، باید این سنتها (مجالس عزاداری سیدالشهدا) را حفظ کنید. این خون سیدالشهداست که خون همه ملت‌های اسلامی را به جوش می‌آورد و این دستجات عاشوراست که مردم را برای حفظ اسلام و مقاصد آن مهیا می‌کند». (امام خمینی، صحیفه نور، ج ۱۵، ص ۳۳۱)

- «ما (بعد از انقلاب) به این اجتماع عاشورا و مجالس روضه بیشتر از سابق نیازمندیم. زنده نگه داشتن عاشورا مسئله بسیار مهم عبادی و سیاسی است و در پیشبرد انقلاب اثری بسزا دارد». (همان، ج ۱۳، ص ۳۲۷)

- «یکی از رمزهای بزرگی که بالاترین رمز است، قضیه سیدالشهداست؛ اگر ما بخواهیم مملکتمان یک مملکت مستقل و آزادی باشد، باید این رمز را حفظ کنیم». (همان، ج ۱۱، ص ۹۷)

در این فراز، حضرت امام با اشاره به دو شعار و هدف مهم از انقلاب اسلامی؛

یعنی استقلال و آزادی، حفظ این دو دستاورد انقلاب را منوط به حفظ هویت عاشورایی می‌دانند؛ هویتی که از آن به «رمز» تعبیر کرده‌اند و این عبارت، از دقیق‌ترین مصادیق محسوب کردن عاشورا به عنوان محتوای هویت تداومی انقلاب اسلامی به شمار می‌آید. از این جمله‌اند تعبیری مانند:

- «اگر سیدالشهدا نبود، این نهضت را هم پیش نمی‌برد. همین گریه‌ها (و عزاداری‌ها) این مکتب را تا الان نگه داشته و همینهاست که ما را زنده نگه داشته و این نهضت را پیش برده است». (همان، ج ۸، ص ۵۲۷)

- «ما تحت عنایات خدای تبارک و تعالی و پرچم توحید هستیم که همان پرچم امام حسین(ع) است ... و ما همان طوری که سیدالشهدا در مقابل آن همه جمعیت و آن همه اسلحه‌ای که آنها داشتند قیام کرد تا شهید شد، ما هم برای شهادت حاضریم». (همان، ج ۱۷، ص ۵۹)

در این عبارت به یکی از فرایندهای تداوم انقلاب اسلامی که شهادت‌طلبی است، اشاره شده؛ فرایندی که از جمله شاخص‌ترین مصادیق هویت تداومی برگرفته از نهضت عاشوراست و می‌فرمایند: «محرم و صفر است که اسلام را زنده نگه داشته است». (همان، ج ۱۵، ص ۳۳۱)

و در فرازی دیگر می‌فرماید «به جز قدرت سیدالشهدا هیچ قدرتی نمی‌تواند این ملتی را که از همه جانب به او هجوم شده است و توطئه‌هایی را که از جانب همه قدرتهای بزرگ برای او چیده‌اند، خنثی کند؛ الا همین مجالس عزای (سیدالشهدا)». (همان، ج ۱۶، ص ۳۴۶)

یکی از نقاط برجسته تکوین هویت ملی ایرانی- انقلابی در تاریخ معاصر ایران، پیوند هویت ایرانی- اسلامی و انقلابی است که در دوران معاصر امام خمینی(ره) توانست این پیوند و انسجام را با تشکیل بسیج انقلابی با تکیه بر توان هویت‌سازی عاشورا در دل مساجد بنیان نهد. نتیجه این پیوند، منجر به دو حرکت بنیادین تحول اجتماعی در ایران شد که عبارتند از:

۱. شکل‌گیری کانونهای مبارزاتی (رهبری- نیروهای انقلابی) انقلاب در مساجد که منجر به پیروزی انقلاب اسلامی در ایران شد.

امام خمینی(ره) در این مسیر، به مسجد به عنوان مرکز جنبش و خروش اسلامی نگاه می‌کردند: «مسجد در اسلام و در صدر اسلام، همیشه مرکز جنبش و حرکت‌های اسلامی بوده؛ از مسجد، تبلیغات اسلامی شروع می‌شده است و از مسجد، حرکت قوای اسلام برای سرکوبی کفار و وارد کردن آنها در زیر بیرق اسلام بوده است. همیشه در

صدر اسلام مسجد مرکز حرکات و مرکز جنبشها بوده است» (امام خمینی، ۱۳۵۸/۱/۳۱). همچنین امام (ره) در فرازی دیگر، مسجد را مرکزی چند کارکردی معرفی می‌کنند: «مسجد الحرام و مساجد در زمان رسول اکرم (ص)، مرکز جنگها و مرکز سیاستها و مرکز امور اجتماعی و سیاسی بوده است. این طور نبوده است که در مسجد پیغمبر (ص) همان مسائل عبادی نماز و روزه باشد؛ مسائل سیاسی‌اش بیشتر بوده. هر وقت می‌خواستند به جنگ بفرستند اشخاص را، بسیج کنند مردم را برای جنگها، از مسجد شروع می‌کردند این امور را» (امام خمینی، ۱۳۶۲/۵/۲۵).

۲. تشکیل ارتش ۲۰ میلیونی و خلق حماسه دفاع مقدس.

مهم‌ترین وجه تمایز انقلاب ایران را باید در گستردگی «بسیج انقلابی» و «جوهره دینی» آن جست؛ یعنی در نقش تعیین‌کننده و تمام‌کننده دین به عنوان ایدئولوژی بسیج‌گر، رهبری بسیج‌کننده و شبکه و سازمان اداره‌کننده آن. (شجاعی زند، ۱۳۸۳، ص ۸۴)

بدون شک این قدرت بسیج‌کنندگی، مرهون «آیین اسلام، رهبری دینی، میراث عاشورا، شبکه‌های مساجد» و پتانسیلهای محلی شکل گرفته در قالب هیئات عزاداری امام حسین (ع) بوده است.

«جوهره دینی» بسیج انقلابی در انقلاب ایران را می‌توان در سه رکن

اساسی «ایدئولوژی، رهبری و سازمان بسیج» به شرح ذیل بازگو کرد:

الف) ایدئولوژی بسیج‌گر؛ ایدئولوژی بسیج‌گر با طرح شوق‌انگیز، آینده مطلوب، ارائه تصویر وضعیت موجود و راهکارهای جذاب و قابل تحقق، میزان آمادگی مردم را برای حضور در صحنه افزایش می‌دهد. ایدئولوژی بسیج‌گر مبتنی بر خواسته‌های ارزشی، روح جمع‌گرایانه و نودوستانه و مقبولیت عمومی است. پیر بلانشه با اصطلاح «قیام همه مردم» (بلانشه، ۱۳۶۳، ص ۳۲) و فوکو با اصطلاح «همه در یک سو»، بر این باورند که رهبری دینی با آموزه‌های دینی و ایدئولوژیکی توانست آحاد مردم مؤمن را ذیل «اراده جمعی یک ملت» برای یک «موضوع، یک مقصد و یک هدف بیشتر بسیج نماید و آن عبارت بوده است از خروج شاه» (فوکو، ص ۵۷، نقل از رمضان نرگسی)، همچنین فوکو اضافه می‌کند که آن یک حرکت مردمی به تمام معنی بود، نه ائتلاف میان گروهها و سازش میان طبقات. (فوکو، ۱۳۷۹، ص ۶۲)

ب) پایگاه دینی رهبری بسیج‌کننده؛ خاستگاه و مقام دینی امام خمینی (ره)، روش و شیوه‌های مبارزه، نفوذ فوق‌العاده و کاریزمایی و اسطوره‌ای ایشان، موجب اجماع همگانی (آحاد مردم و علما) بر او به عنوان مرجع دینی، حتی برای اکثریت

روحانیت، جایگاه او را به عنوان رهبر انقلاب تثبیت کرد و این عامل تأثیر فوق‌العاده‌ای در قدرت بسیج‌گری امام در فرایند انقلاب داشت.

ج) پشتوانهٔ دینی سازماندهی بسیج: از سیرهٔ نبوی و حسینی و قیامهای انتقام‌جویانهٔ شیعیان در پی واقعهٔ کربلا اتفاق افتاد و بسیاری از ایرانیان در آن مشارکت داشتند؛ از جمله قیام توأبیین در کوفه و قیام مختار ثقفی و مجازات قاتلان امام حسین(ع).

هالیدی^۱ معتقد است که علت پیش افتادن جریان مذهبی در انقلاب ایران را- در مقایسه با جریان‌های چپی و لیبرالی- بیش از هر چیزی باید در سازماندهی آن دید. مساجد و روحانیون تنها پایگاه و گروه بازمانده از پس ۱۵ سال سرکوب بوده است. (هالیدی، ۱۳۵۸، ص ۳۰۷)

حضرت امام(ره)، سبمل حراست و بازتولید هویت را فرایند مبارزه و دفاع از موجودیت خود در مقابل بیگانه، در بستری عمومی به نام آمادگی دائمی و بسیج عمومی معنا کرده، می‌فرمایند: «ما می‌گوییم تا شرک و کفر هست، مبارزه هست و تا مبارزه هست، ما هستیم. ما بر سر شهر و مملکت با کسی دعوا نداریم. ما تصمیم داریم پرچم لا اله الا الله را بر قلل رفیع کرامت و بزرگواری به اهتزاز درآوریم. پس ای فرزندان ارتشی و سپاهی و بسیجی‌ام و ای نیروهای مردمی!... امروز روز هدایت نسلهای آینده است. کمربندهایتان را ببندید که هیچ چیز تغییر نکرده است... و فردا، ان شاء الله روز پیروزی جنود حق خواهد بود. ولی خواست خدا هر چه هست، ما در مقابل آن خاضعیم و ما تابع امر خداییم و به همین دلیل طالب شهادتیم». (همان)

امام همچنین در تبیین این فرایند، تشکیل بسیج فراگیر جهانی را هدف قرار می‌دهند: «امروز جنگ حق و باطل، جنگ فقر و غنا، جنگ استضعاف و استکبار و جنگ پابره‌نه‌ها و مرفهین بی‌درد شروع شده است و من دست و بازوی همهٔ عزیزانی که در سراسر جهان، کوله‌بار مبارزه را بر دوش گرفته‌اند و عزم جهاد در راه خدا و اعتلای عزت مسلمانان را کرده‌اند، می‌بوسم و سلام و درودهای خالصانهٔ خود را به همهٔ غنچه‌های آزادی و کمال نثار می‌کنم ... ملت عزیز ما که مبارزان حقیقی و راستین ارزشهای اسلامی‌اند، به خوبی دریافته‌اند که مبارزه، با رفاه‌طلبی سازگار نیست و آنها که تصور می‌کنند مبارزه در راه استقلال و آزادی مستضعفین و محرومان جهان با سرمایه‌داری و رفاه‌طلبی منافات ندارد، با الفبای مبارزه بیگانه‌اند ... بحث مبارزه و رفاه و سرمایه، بحث قیام و راحت‌طلبی، بحث دنیاخواهی و آخرت‌جویی، دو مقوله‌ای است که هرگز با هم جمع نمی‌شوند و تنها آنهایی تا آخر خط با ما

هستند که درد فقر و محرومیت و استضعاف را چشیده باشند. فقرا و متدینین بی‌بضاعت، گردانندگان و برپا دارندگان واقعی انقلابها هستند».(همان)

حضرت امام ضمن یادآوری اهمیت جهاد دفاعی، جهاد فی سبیل‌الله در رأس تمام احکام و حافظ اصول می‌داند و می‌فرماید «جنگ ما، جنگ اسلام است علیه تمام نابرابری‌های دنیای سرمایه‌داری و کمونیزم؛ جنگ ما، جنگ پابرهنگی علیه خوشگذرانی‌های مرفهین و حاکمان بی‌درد کشورهای اسلامی است... این جنگ، جنگ اعتقاد است؛ جنگ ارزشهای اعتقادی انقلابی علیه دنیای کثیف زور و پول و خوشگذرانی است. جنگ ما، جنگ قداست، عزت و شرف و استقامت علیه نامردمی‌هاست».(همان، ۱۳۶۷/۴/۱۴) عبارت‌هایی که در فرازی از فرمایشات امام حسین(ع) علیه یزید نیز دیده می‌شود.

امام خمینی(ره) علاوه بر ظهور هویت عاشورایی در دوران مبارزات و پیروزی انقلاب اسلامی، تجلی واقعی و بلوغ هویت عاشورایی را در کالبد بسیج و در دوران دفاع مقدس می‌داند. به استناد گزیده‌ای از سخنان حضرت امام(ره) در مورد هویت عاشورایی جنگ و دفاع مقدس، این امر را می‌توان تبیین کرد. حضرت امام(ره) با تأکید بر نقش بسیج عمومی در طول مبارزات، پیروزی، استقرار و پایداری انقلاب اسلامی، در موضوع مقابله با دشمن نیز توجه به حفظ هویت فراگیر دینی و مکتبی را بسیار مهم می‌داند: «نکته مهمی که همه ما باید به آن توجه کنیم ... به یقین، آنان مرزی جز عدول از همه هویتها و ارزشهای معنوی و الهی‌مان نمی‌شناسند. به گفته قرآن کریم، هرگز دست از مقابله و ستیز با شما برنمی‌دارند، مگر اینکه شما را از دینتان برگردانند. ما چه بخواهیم و چه نخواهیم، صهیونیست‌ها و آمریکا و شوروی در تعقیبمان خواهند بود تا هویت دینی و شرافت مکتبی‌مان را لکه‌دار کنند».(همان، پیام استقامت، ۱۳۶۷/۴/۳۰)

هویت عاشورایی بسیج از دیدگاه مقام معظم رهبری

حضرت آیت‌الله خامنه‌ای یکی از خصوصیات برجسته و بارز نظام جمهوری اسلامی ایران را استقلال و هویت می‌داند و تأکید دارند که ما به برکت اسلام توانسته‌ایم هویت ایرانی خود را حفظ کنیم و یادآوری می‌نمایند هویت ایرانی ما از اسلام است. (در دیدار اعضای شورای عالی استانها و شهرداران مراکز استانها، ۱۳۹۰/۲/۱۰)

۱. ماهاتیر محمد، یکی از شخصیت‌های برجسته مالزی، در رابطه با تأثیر جهانی انقلاب ایران می‌گوید: «آنچه هم اکنون در کشورهای عربی با عنوان بهار عربی در حال وقوع است، نشئت گرفته از انقلاب اسلامی ایران و اندیشه‌های ناب امام خمینی(ره) است».(روزنامه جام جم، ۱۳۹۰، ص ۱)

ایشان در تبیین هویت نوین جامعه ایرانی، قائل به سه عنصر ایرانی، اسلامی و انقلابی‌اند و آن را در سه حادثه بزرگ دوران معاصر جامعه ایران بازگو می‌کنند که عبارتند از:

۱. وقوع انقلاب اسلامی تحت تأثیر آموزه‌های دین اسلام، ایدئولوژی احیاگر تشیع، قیام امام حسین(ع) در کربلا و اندیشه مهدویت؛

۲. دفاع مقدس و قابلیت‌های جهادگری و آزمون استقامت و پایداری و تأکید بر تاریخ‌ساز بودن دفاع مقدس. در این رابطه می‌فرمایند: «هشت سال جنگ تحمیلی عرصه بسیار مهمی برای بروز روحیه اسلامی، انقلابی و خصلت‌های صحیح در یک انسان مسلمان محسوب می‌شود. لذا جستجو و بیان مواردی که تفکر، روحیه و منش اسلامی آن نمود می‌یابد، یک کار برجسته، مهم و ارزشمند است. هشت سال جنگ تاریخ را تغذیه می‌کند و آنچه در این مدت اتفاق افتاد، بیان‌کننده روحیه مقاومت و فداکاری همراه با اخلاص ملت پرافتخار ایران در عرصه‌های مقاومت بوده است و باید از حماسه‌های به جای مانده از جنگ برای جاری کردن این روحیه در طول و امتداد تاریخ استفاده شود.» (مقام معظم رهبری، ۷۰/۵/۲۳)

همچنین مقام معظم رهبری در جمع مردم گیلانغرب، با پیوند هویت کنونی جامعه ایران با هویت و عظمت دوران دفاع مقدس می‌فرمایند: دوران دفاع مقدس هویت و عزت ملی و اعتقادات مستحکم اسلامی است. ... همه دختران و پسران و زنان و مردان مؤمنی که دوران دفاع مقدس و دفاع نظامی از کشور و ملت را درک نکرده‌اند، اکنون با همان روحیه ملی، در میدان پرافتخار دفاع از شرف و شخصیت عظیم ملی و اسلامی به نقش‌آفرینی بپردازند. علاوه بر این، ایشان حفظ خاطرات پر معنای دفاع مقدس را از عوامل مؤثر در حفظ هویت ملی برشمرده، فرمودند حفظ خاطرات پایداری مردم شهرهای مناطق جنگی و... در حفظ هویت دارای چنان اهمیتی است که شخصیت‌های برجسته، دانشمندان و عناصر فعال و متفکر باید در این زمینه احساس مسئولیت کنند. (برگرفته از بیانات رهبری در دیدار با مردم گیلانغرب، ۱۳۹۰)

۳. ضرورت بسیج عمومی و به کارگیری ظرفیتها و توان ملی در تمدن‌سازی و ارائه الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت، که شاخصها و علائم نیل به آن در سایه جهاد علمی، اقتصادی و فرهنگی در افق آینده کاملاً مشهود است.

مقام معظم رهبری ریشه هویت بسیجی را در هویت محرم و عاشورا می‌دانند و آن را این گونه توصیف می‌کنند: «تناسبی میان هویت و حقیقت بسیج با هویت محرم و عاشورا وجود دارد. بسیج افتخار دارد که پیرو مکتب عاشورا است. البته

عاشورا اوج فداکاری و ایثار است؛ همه تاریخ، همه عالم، مسئله عاشورا و حسین ابن علی (ع) و اصحاب وفادار او را با این خصوصیت شناخته‌اند؛ فداکاری، ایثار در راه خدا و در را تحقق اهداف الهی... برجسته‌ترین خصوصیت عاشورا همین فداکاری و شهادت است... بسیج همین راه است؛ همین حرکت است، همین هدف‌هاست، همین ابزارها و همین وسیله است. بسیج جمع فداکاری از مردمنده، برای مردم... در هر کار خیر؛ این حرکت بسیج است؛ حرکتی مردمی برای مردم، در دل مردم، از خود مردم، از همه قشرها، زنان، مردان، مردان جوان، پیران، نوجوانان، از اصناف گوناگون؛ یعنی تشکیل یک مجموع [حزب‌الله واقعی]». (بیانات در جمع اقشار نمونه بسیج، ۹۰/۹/۶)

بر همین قاعده، مقام معظم رهبری فرهنگ بسیج را که خمیرمایه اصلی هویت بسیج را تشکیل می‌دهد، این گونه تعریف و تبیین می‌کنند: «فرهنگ بسیجی یعنی آن مجموعه معرفتها و روشها و منشهایی که می‌تواند مجموعه‌های عظیمی را در ملت به وجود بیاورد که تضمین‌کننده حرکت مستقیم و پایدار اسلامی آن ملت باشند. این یک تفکر است، - صرفاً- در ذهن هم نیست، در خارج و در عینیت وجود دارد. (همان)

بسیج، پاسدار هویت عاشورایی انقلاب اسلامی

امام خمینی (ره) در فرایندهای مختلف نظام اسلامی (مبارزه، پیروزی، استقرار، پایداری و...) برای مردم و بسیج عمومی جایگاه ویژه‌ای قائل بود. ایشان بر این باور بود که هویت جدید شکل گرفته در نتیجه انقلاب اسلامی، می‌تواند هویت جمعی مدافع را به میدان تداوم دستاوردهای آن نیز وارد کند. در این رابطه می‌فرماید: «باید بدانید که اگر بخواهید نهضت شما محفوظ بماند، باید این سنتها را حفظ کنید». (همان، ج ۱۵، ص ۳۳۱) و در جهت دهی به این تاثیر در الگوگیری از حماسه عاشورا می‌فرماید: «تکلیف ما را سیدالشهدا (ع) معلوم کرده است، که از شهادت نترسید». (همان، ج ۱۷، ص ۵۵)

همانطور که در تعریف هویت از دیدگاه فروید نیز یادآوری شد، جستجوی مشابهت با آرمان‌ها و چشم اندازهای بلند، استوره‌ها و استعاره‌ها در استحکام بخشی هویت موثر است، لذا امام در جایگاه یک رهبر معنوی در برقراری این پیوند می‌فرماید: «کربلا چه کرد و عاشورا چه تأثیری داشت؟ همه زمینها باید این طور باشد؛ همه روز ملت ما باید این معنا را داشته باشد که امروز روز عاشوراست و ما باید در مقابل ظلم بایستیم و همین جا کربلاست و باید نقش کربلا را پیاده کنیم». (همان، ج ۱۰، ص ۱۲۲)

ماهیت انقلاب اسلامی و توطئه‌های گوناگون مقابل آن اقتضا می‌کند با دست‌های پیروانی با شور حسینی، بر دوام و پابرجا بماند و این ممکن نیست مگر گروهی که آمادگی ایثار و فداکاری به مانند یاران حضرت ابا عبدالله(ع) را یافته باشند. شهید مطهری در مورد ماهیت ایثار و فداکاری یاران امام حسین(ع) می‌نویسد: «خصوصیت حادثه کربلا در میان حوادث فجیع دیگر جهان این است که همه آنها با آنکه راهی برای نجات داشتند، منتها در مقابل قبول ذلت و بی‌ایمانی، خدا و ایثار و تعظیم حق را ترجیح دادند. آنها جمال اخلاق و زیبایی و شهادت و کمال عبودیت را درک کرده بودند».(مطهری، ۱۳۸۱، ج ۲، ص ۹۹)

خنثی سازی توطئه‌های پیش روی انقلاب اسلامی مستلزم تزریق روح آزاد اندیشی در جامعه جهانی و محرومین عالم است. در واقع؛ آنچه انقلاب اسلامی به تأسی از نهضت حسینی نه تنها برای مسلمانان ایران، بلکه همه جهان به ارمغان آورد و به تمام آزاد اندیشان و نهضت‌های رهایی‌بخش هدیه داد، روحیه آزادی‌خواهی و آزادمنشی در قرن جدید و احیای هویت از طریق بازگرداندن روحیه توانستن و خودباوری به آنها بود که زیر چکمه مستکبران و عوامل استعمار از میان رفته بود. که جلوه‌های آن را امروز در تحولات منطقه شاهد هستیم که مقام معظم رهبری از آن به عنوان «بیداری اسلامی» یاد می‌کند.

وجود روحیه آزاداندیشی به عنوان یکی از ویژگی‌های برجسته عاشورا و قیام امام حسین(ع)، ضامن بقا و پویایی انقلاب و نکته‌ای است که همواره از سوی رهبران فرزانه انقلاب اسلامی مورد تأکید قرار گرفته است. امام خمینی(ره) رهبر کبیر انقلاب بارها در جریان پیروزی انقلاب و پس از آن، بر ضرورت توجه به آزاداندیشی و تضارب آرا به عنوان وسیله رشد و تعالی جامعه تأکید می‌کردند و با یادآوری این نکته که «یکی از بنیادهای اسلام، آزادی است».

قیصری(۱۳۷۹) معتقد است «قرن بیست و یکم، قرن هویتها و منازعات هویتی خواهد بود» و یادآور می‌شوند: «با پیروزی انقلاب اسلامی ایران، به هویت تازه‌ای دست یافته‌ایم که این هویت برگرفته از روح و فطرت خداگرای انسانها و مبتنی بر نظام اعتقادی اسلام است. در چنین وضعیتی مهم‌ترین وظیفه هر کس تلاش برای پاسداشت و حفظ این هویت تازه است. بی‌شک آزاد اندیشی راهکار مناسبی برای تقویت این هویت تازه و بسط و گسترش آن در روزگار منازعات هویتی خواهد بود».(قیصری، ۱۳۷۹، ص ۶۴)

مقام معظم رهبری ضمن پاسداشت روحیه آزادی و آزاداندیشی به عنوان

یکی از ویژگی‌های برجسته عاشورا و قیام امام حسین(ع) و ضامن بقا و پویایی انقلاب در این رابطه می‌فرمایند: فکر کنید، بگویید، بنویسید، در مجامع خودتان منعکس کنید؛ آن کرسی‌های آزاداندیشی را که من صد بار - با کم و زیادش - تأکید کردم، راه بیندازید ... وقتی یک فضای گفتمانی به وجود آمد، همه در آن فضا فکر می‌کنند، همه در آن فضا جهت‌گیری پیدا می‌کنند، همه در آن فضا کار می‌کنند...» (امام خامنه‌ای، ۱۳۹۰/۷/۱۳)

انقلاب اسلامی نمونه‌ی شبیه‌سازی شده‌ی عاشورا در مقیاس امروزی است که ریشه در فطرت و هویت اصیل انسانی - الهی دارد و در انطباق الگوی جهانی، بر اساس کمال مطلوب و حاکمیت عدالت و امام موعود و ایجاد حاکمیت ولایت فقیه به نیابت از امام زمان(عج) استوار شده و هویتی منحصر به فرد یافته است؛ هویتی که به طور صریح و آشکار در تقابل با هویت‌های استکبار قرار گرفته است. این هویت به همان نسبت که از جنبه‌ی تأسیسی، دین پایه است؛ در تداوم و تلاش برای فراگیری و پایداری نیز دین پایه است. در طول تاریخ قیام امام حسین(ع) و عاشورا مهم‌ترین منبع هویت بخش اسلام شیعی بوده است. انقلاب اسلامی علاوه بر اینکه به طور کامل ملهم از هویت عاشورایی و عاشورا پایه است، از بُعد هویت تداومی و جلب مشارکت و همراهی مردمی نیز دارای هویت عاشورایی است که در تفکر معمار بزرگ انقلاب اسلامی در قالب «هویت بسیجی» بازخوانی شده است.

مقصود امام(ره) از هویت عاشورایی در کالبد بسیج، با واژه‌هایی ارزشی و مقدسی بیان شده که در رأس همه آنها شهادت‌طلبی و عشق جوانان در ایثار جان و فداکاری قرار دارد؛ به طوری که در این رابطه می‌فرماید: «تبعیت و پیروی از سیدالشهدا(ع) و اصحاب ایشان، در عشق به شهادت است» (همان، ج ۱۵، ص ۶)

امام خمینی(ره) موضوع را این گونه یادآوری می‌فرماید: «بسیج شجره طیبه و درخت تناور و پرثمری است که شکوفه‌های آن بوی بهار وصل و طراوت یقین و حدیث عشق می‌دهد. بسیج مدرسه‌ی عشق و مکتب شاهدان و شهیدان گمنام است ... پیروانش بر گلدسته‌های رفیع آن، اذان شهادت و رشادت سر داده‌اند... فرزندان انقلاب به هیچ وجه نگذارند ایادی آمریکا و شوروی در آن دو محل حساس نفوذ کنند. تنها با بسیج است که این مهم انجام می‌پذیرد» (پیام تشکیل بسیج دانشجوی و طلبه، ۱۳۶۷/۹/۲)

همچنین حضرت امام(ره) دایره‌ی تعهد بسیج را فرا مکانی و فرا زمانی دیده، دفاع همه‌جانبه را از مرزهای داخلی و کشور فراتر برده، یادآوری می‌فرماید که: «باید بسیجیان جهان اسلام در فکر ایجاد حکومت بزرگ اسلامی باشند و این شدنی

است؛ چرا که بسیج تنها منحصر به ایران اسلامی نیست. باید هسته‌های مقاومت را در تمامی جهان به وجود آورد و در مقابل شرق و غرب ایستاد ... انقلاب اسلامی در جهان نیازمند فداکاری‌های شماسست و مسئولین تنها با پشتوانه شماسست که می‌توانند به تمامی تشنگان حقیقت و صداقت اثبات کنند که بدون آمریکا و شوروی می‌شود به زندگی مسالمت‌آمیز توأم با صلح و آزادی رسید. حضور شما در صحنه‌ها موجب می‌شود که ریشه ضد انقلاب در تمامی ابعاد از بیخ و بن قطع گردد...» (همان)

بسیج ثمره انقلاب اسلامی برای بازتولید فرهنگ عاشور در زمان است. انحصاری در زن و مرد و پیر و جوان ندارد. گستره‌ای به اندازه تمام دلسوزان و علاقه‌مندان به سرنوشت کشور و جویندگان حق و حقیقت ناب دارد. مقام معظم رهبری با این تعبیر کامل و جامع از بسیج، بسیج را به وسعت سرزمین ایران گستراند: «بسیج یک سازمان فراگیر است؛ چه در بعد مأموریتی، که در زمینه‌های دفاعی، امنیتی، سازندگی، علمی و... به فعالیت می‌پردازد و چه در بعد نیروی انسانی و منابع انسانی، که از همه اقشار جامعه، اعم از زن و مرد، دانش‌آموز، پزشک، دانشجو، استاد، طلبه، در آن عضویت دارند. ایشان در مورخ ۶۷/۶/۵ به مناسبت هفته بسیج در جمع بسیجیان فرمودند: «بسیج، عبارت است از مجموعه‌ای که در آن پاک‌ترین انسانها، فداکارترین و آماده به کارترین جوانان کشور در راه اهداف عالی ملت جمع شدند». در واقع؛ این تعبیر، اثبات نقش بسیج (آحاد مردم متعهد و آماده) در تداوم هویت عاشورایی انقلاب و نظام اسلامی است.^۱

این هویت انقلابی و بسیجی، جزء جدایی‌ناپذیر جامعه معاصر ایران، به خصوص در نسل انقلابی و نسل‌های آینده است. ویژگی رویکردها و جهت‌گیری‌های انقلابی در عرصه زندگی اجتماعی، یکی از عناصر فعال و اجزای هویت ایرانی و اسلامی نسل جوان به حساب می‌آید و جوان ایرانی به استناد همین هویت، تاریخ معاصر خود را از سایر مقاطع تاریخی و سایر ملل متمایز می‌بیند و در بازگویی احساسات خود و تعلق به آن افتخار می‌کند یا احساس خوبی می‌یابد و مهم‌تر از آن، آمادگی دفاع از آن را دارد و در مقطعی از تاریخ معاصر (دفاع مقدس و دفع تهدیدهای فرهنگی و اقتصادی) این را اثبات کرده است.

۱. به تعبیر مؤلف، این بُعد از هویت، ناظر بر بعد حکومت ولا و تأکید بر بعد سرزمینی و تابعیت هویت، به عنوان بستری برای تحقق حکومت ولا و حب اهل بیت و ولایت فقیه در عصر غیبت است. پیوند این دو در جامعه معاصر ایران انکارناپذیر است.

نتیجه‌گیری

همانطور که گذشت بازخوانی بیانات، سخنرانی‌ها و پیامهای امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری و بکارگیری تمثیل‌ها، گرامر تعدی و تقیدی و همچنین طرز بیان و بکار بردن واژه‌هایی در خصوص اهداف، انگیزه، کارکردها، رویه‌ها و فرایند تشیکل ارکان و اجزاء بسیج و بسیجیان بر اساس ادبیات عاشورایی نشان از همسانی و شکل‌گیری هویت بسیجی مبتنی بر هویت عاشورایی دارد.

انقلاب اسلامی از هر نظر جلوه‌ای از عاشورا و نمونه‌ی شبیه‌سازی شده آن نهضت عظیم در مقیاس اجتماعی است که ریشه در فطرت و هویت اصیل انسانی- الهی دارد و از جنبه‌ی تداومی، در پی کمال مطلوب و حاکمیت عدالت و امام موعود، فلسفه‌ی عملی خود را در ایجاد حاکمیت ولایت فقیه به نیابت از امام زمان (عج) استوار ساخته و هویتی منحصر به فرد یافته است؛ هویتی که به طور صریح و آشکار در تقابل با هویت‌های مبتنی بر تفکر لیبرالیسم قرار گرفته است. این هویت به همان نسبت که از جنبه‌ی تأسیسی، دین پایه است، در تداوم و تلاش برای فراگیری و پایداری نیز دین پایه است. در طول تاریخ گذشته هویت‌یابی دینی، هویت اختصاصی قیام امام حسین (ع) و عاشورا مهم‌ترین منبع هویت‌بخش اسلام شیعی بوده که ویژگی و مؤلفه‌های آن در ابعاد شناختی، عاطفی و رفتاری در انقلاب اسلامی بازتولید شده است؛ به طوری که انقلاب اسلامی علاوه بر اینکه به طور کامل ملهم از هویت عاشورایی و عاشورا پایه است، از بُعد هویت تداومی و جلب مشارکت و همراهی مردمی نیز دارای هویت عاشورایی است که در تفکر معمار بزرگ انقلاب اسلامی در قالب «هویت بسیجی» بازخوانی شده است و رهبر فرزانه انقلاب اسلامی آن با این عبارت توصیف می‌کند: «تناسبی میان هویت و حقیقت بسیج با هویت محرم و عاشورا وجود دارد. بسیج افتخار دارد که پیرو مکتب عاشورا است». (امام خامنه‌ای، ۱۳۹۰/۹/۶)

اگر این پیش‌فرض کلی را بپذیریم که دغدغه هویت‌یابی در قرن حاضر، مسلمان ایرانی را با چارچوب شناختی- هنجاری^۱ خاص خود از هویت تاریخی، اسلامی و عاشورایی به هویت انقلابی می‌رساند، ناچاریم بپذیریم که این چارچوب ارزشی- هنجاری با پسوند انقلابی، فرایند هویت‌یابی نوین ایرانی او را به هویت بسیجی رهنمون می‌شود؛ به این مفهوم که بدون هویت بسیجی^۲ نمی‌توان مدعی هویت

1. Cognitive Normative Framwork

۲. به تعبیر رهبر فرزانه انقلاب، بسیجی شامل هر فرد دلسوز ایرانی است که به سرنوشت کشور و ملت علاقه‌مند است.

انقلابی بود. این هویت بسیجی به طریق اولی، مترتب بر هویت اسلامی، عاشورایی و انقلابی است؛ به طوری که سیر تکوین هویت بسیجی از نقطه کانونی، به ترتیب شامل هویت عاشورایی، هویت انقلابی و بسیجی است که توسط دو کمر بند حفاظتی؛ یعنی هویت دینی و هویت ایرانی حراست و تقویت می‌شود.

بنابراین، هویت بسیج از حیث مأموریت اصلی بسیج و بسیجیان برای دفاع در برابر تجاوز دشمن، نسبت به هویت سرزمین و اعتقادی ما ایرانیان، جنبه رفتاری و عملی قوی‌تری دارد. لذا دائماً از دو منبع اصلی (اسلامیت و ایرانیت) تغذیه و تقویت می‌شود. بعد ایرانیت در هنگام عمل، بیشتر معطوف به حبّ و لا (جنبه‌های وطن‌دوستی سرزمین و حاکمیت) و در بعد اسلامیت، ناظر به حبّ و لا (دوستی خدا، دین، رسول خدا(ص) و اهل بیت(ع)) و ارزش‌های اسلامی است.

این همسانی نوید و توان احیاگری و تداوم حقیقت انقلاب را در افق زمانی بلندمدت دارا است. به عنوان نمونه این انتظار در کلام رهبر کبیر انقلاب اسلامی این گونه بازگو شده است: «اگر بر کشوری نوای دلنشین تفکر بسیجی طنین‌انداز شود، چشم طمع دشمنان و متجاوزان از آن کوتاه خواهد شد». (امام خمینی، پیام تشکیل بسیج دانشجوی و طلبه، ۱۳۶۷/۹/۲). با تکیه بر این تفکر راهبردی، امام خمینی(ره) اهتمام همگانی ارکان حاکمیت را به توسعه و تقویت بسیج خواستار است و در فرمان تشکیل بسیج دانشجوی و طلبه می‌فرماید: «... من دست یکایک شما پیشگامان رهایی را می‌بوسم و می‌دانم که اگر مسئولین نظام اسلامی از شما غافل شوند، به آتش دوزخ الهی خواهند سوخت». (همان)

امام بسیج را به عنوان یک مؤلفه حاکمیتی در قالب تفکر دفاعی و فرمول جامع دفاعی یا «فرمول دفاع همه‌جانبه» دارای ویژگی‌هایی منحصر به فرد می‌دانند. در فرمان بسیج همگانی و دفاع همه‌جانبه امام(ره)، بسیج به مثابه راهبرد بازدارندگی مردمی، با ویژگی‌های از قبیل پویایی، گستردگی عرصه دفاع، ایمان به خدا، اخلاص، خادم محرومین، در انتظار فرج، مهیای دفاع، شهادت‌طلبی، دوری از تجرّ و مقدس‌مآبی، ترس از خدا، مبارزه و جهاد فی سبیل‌الله، بصیرت و آگاهی، جهاد با نفس، شجاعت و شهامت، نیایش و تضرع، تقوا و پرهیزگاری، توکل به خدا، وحدت و انسجام، عدالت‌خواهی و حق‌طلبی و ادای تکلیف شناخته می‌شود. (کیوان حسینی، ۱۳۸۱، ص ۱۳۲)

حال اگر به تعریف مختصر هویت، شامل آگاهی، احساس تعلق و آمادگی دفاع برگردیم، بسیجی دارای هویت، کسی است در محیط و سرزمین ایرانی / اسلامی و انقلابی که در تشکّل بسیج زیست می‌کند، به مؤلفه‌ها و عناصر هویت اسلامی به طور عام و عناصر عاشورایی و نهضت حسینی به طور خاص آگاهی داشته، آن

را متعلق به خود می‌داند و آمادگی دفاع از آن را دارد و نسبت به فلسفه وجودی و آرمان آن وفادار است و می‌ماند؛ یعنی خود را با آن می‌شناسد و به دیگران می‌شناساند. بنابراین، پاسخ او به پرسش «کیستی، چیستی و چه می‌خواهد؟» به عنوان یک ایرانی، مسلمان و انقلابی، دارای آرمان حسینی و عاشورایی مولفه‌های تابلوی هویت بسیجی یافت می‌شود که عبارتند از:

تابلوی هویت بسیجی	تابلوی هویت عاشورایی
فرزند ایران و پیرو تمدن کهن؛ مولود انقلاب و اندیشه پاک خمینی(ره)؛ مدافع دین و ارزشهای اسلامی؛ آرمانگرا و ارزشی؛ استعمارستیز و حق‌گرا؛ ولایت‌مداری و فرمانبری؛ مسئولیت‌پذیر و آمادگی؛ ایثارگر و شهادت‌طلب؛ آزاداندیش و حقیقت‌جو؛ شجاع و پایدار؛ مدافع و جان بر کف؛ خلوص و پاکی؛ اعلان عمومی و آزادی عضویت؛ پیام علنی و آشکار؛ افتخارآفرین و مدافع؛ دیگرخواه و جهان‌نگر؛ غلبه داوطلبی و اختیاری؛ متعهد و رفتارگرا؛ صبور و بردبار.	نوه محمد رسول‌الله(ص) و وارث و پیرو دین ختم نبوت؛ فرزند علی(ع) و فاطمه(س)؛ آمر به معروف و ناهی از منکر؛ خروج علیه غاصبان و متعصّمان به مقام امامت و حکومت؛ احیاگر دین جدم رسول‌الله؛ نافی ظلم و جور؛ مدافع حق و عدل؛ مسئولیت‌پذیر اجتماعی و ولی‌الله فی الارض؛ منادی حرّیت و آزادگی؛ فداکاری و ایثارگری برای برپایی حقیقت دین؛ شجاعت، شهامت و استقامت؛ رضا و تسلیم؛ آرمانگرا و مدافع ارزشهای دینی و اعتقادی؛ فطرت‌گرا و کلان‌نگر - فراملی و فرا قومی؛ مقدس و با بصیرت نافذ و آگاهی کامل؛ مبارزه آشکار و علنی؛ صداقت و راستی؛ وجود رهبری و ولایت‌مداری؛ آزمون عملی؛ استقامت و پایداری.

یکی از سوژه‌هایی که هم در زمینه گفتمان و هم در تعدی(پیوندها) و تقیدها(علاقمندی) مورد نظر امام و رهبری برای همسانی هویت بسیجی و عاشورایی بوده، دفاع مقدس می‌باشد. در طول دفاع مقدس عشق به امام حسین(ع) و انتظار وصل حضرتش، چه با فتح و رسیدن به سرزمین کربلا و چه شهادت و وصل ابدی، پیشران مؤثری در عملیاتهای رزمندگان بسیجی بود. نوای دلنشین حسینی در جبهه‌های جنگ ایران چنان شور و شوقی در آنان ایجاد می‌کرد که در میدان نبرد، حادثه عاشورا را در ذهن خود تجسم و تداعی می‌کردند، بنابراین دفاع مقدس، مرکز ثقل و نبوغ عملکرد عاشورایی، اثبات شایستگی، ایثار، فداکاری،

رشادت و شهامت، باروری و بالندگی و ویژگی‌های عاشورایی بسیج محسوب می‌شود و سطوحی از انطباق هویت بسیج با هویت عاشورا را می‌توان در میزان انعکاس مؤلفه‌های عاشورایی، رفتار و گفتار و گفتار و منش بسیجیان و فرماندهان جنگ در مواردی از این دست و در دایره‌المعارف دفاع مقدس بازخوانی کرد.

حوزه	نمونه‌ای از مصادیق
اشعار و سرودها	خون بر شمشیر پیروز است حسین حسین شعار ماست/شهادت افتخار ماست ما اهل کوفه نیستیم حسین تنها بماند راه قدس از کربلا می‌گذرد مکتب ما حسینی/ رهبر ما خمینی تا کربلا راهی نمانده هیئات من الذله.
نوحه و مداحی	کربلا منتظر ماست بیا تا برویم تا کربلا یک یا حسین دیگر هر که دارد هوس کربلا، بسم‌الله کجایید ای شهیدان خدایی/ بلاجویان دشت کربلایی کربلا کربلا، ما داریم می‌آییم.
شخصیتها و قهرمانان	حسین جان فرماندهی از آن توست خواهرم همچون زینب(س) استوار و صبور باش. سقای جبهه‌ها
نمادها	علم، پرچم، پیشانی بندها با مضمون عاشورایی (یا حسین شهید، یا ابوالفضل العباس، یا ثارالله).
تمثیل و مقایسه	جبهه‌ها کربلای ایران صدام یزید کافر یزید زمان، خطاب به صدام.
نامگذاری ^۱	نامگذاری مناطق، محورها، بنام امام حسین و شهدا نامگذاری تیپ‌ها و لشکرها، مانند لشکر امام حسین، قرارگاه کربلا، لشکر ثارالله رمز عملیاتها، مانند یا حسن شهید(ع)، یا ثارالله
تقید/علائق و وابستگی	جانم فدای حسین(ع) فدای لب تشنه‌ات یا حسین شهید ما فرزندان محرم و عاشورایییم

بدون شک رمز گشایی از این نسبت با ادبیات روز و بازگویی مولفه‌ها و شاخص‌های آن می‌تواند مهمترین راهکار و راهبرد بسیج برای انجام رسالت دفاع از هویت انقلاب اسلامی و دست آوردهای آن در کوران حوادث و رویدادهای پیش رو باشد. که می‌توان به برخی از آنها اشاره کرد:

۱. راهبرد بصیرت و آگاهی
۲. راهبرد جهاد و مقاومت
۳. راهبرد امر به معروف و نهی از منکر
۴. راهبرد آزاد اندیشی، آزادگی و حقیقت جویی
۵. راهبرد ایثار و فداکاری
۶. راهبرد شهادت طلبی و جاودانگی
۷. راهبرد صبر و پایداری
۸. راهبرد ولایت پذیری و ولایت مداری
۹. راهبرد عدالت گرایی و حق طلبی
۱۰. راهبرد دشمن شناسی و استکبار ستیزی...

منابع

۱. قرآن کریم؛ ترجمه آیت الله مکارم شیرازی.
۲. امام خمینی، سید روح الله (۱۳۷۲)؛ صحیفه نور، جلد‌های ۱۷، ۱۳، ۱۰، ۱۶، ۱۵، ۸، ۷، ۲۱.
- تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
۳. امام خمینی، سید روح الله، پیام استقامت، ۱۳۶۷/۴/۳۰.
۴. امام خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در تاریخ‌های ۱۳۸۴/۵/۲۸ و ۶۷/۶/۵ و ۱۳۹۰/۹/۶ و ۱۳۹۰/۷/۱۳.
۵. بلانشه‌پیر و بریر کلریر، (۱۳۶۳)؛ ایران، انقلاب بنام خدا، تهران، نشر سبحان.
۶. تبیان (بی تا)؛ آزادی در اندیشه امام خمینی (دفتر ۲۷ و ۳۲)، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
۷. تقوی، مصطفی (۱۳۹۱)؛ جزوه درسی روش تحقیق کیفی، تهران، دانشگاه عالی دفاع ملی، دوره سوم آینده پژوهی (منتشر نشده).
۸. جنکینز، ریچارد، (۱۳۸۱)؛ هویت اجتماعی، ترجمه تورج یاراحمدی، تهران، شیرازه.
۹. جمعی از نویسندگان (۱۳۸۳)؛ انقلاب اسلامی، چرایی و چگونگی رخداد آن، قم، نشر معارف.
۱۰. دانشگاه امام صادق (ع)، (۱۳۸۹)؛ خلاصه آثار شهید مطهری، تهران، انتشارات دانشگاه امام صادق (ع).
۱۱. دفتر مطالعات دافوس (بی تا)؛ «گزیده سخنان مقام معظم رهبری و امام خمینی درباره جنگ»، فصلنامه بررسی‌های نظامی، ش ۱۰.

۱۲. دهخدا، علی اکبر (۱۳۷۷)؛ لغتنامه، تهران، دانشگاه تهران، ویرایش سوم.
۱۳. دوران، بهزاد، (۱۳۸۳)؛ گفتمان های هویت در ایران با تاکید بر هویت ملی و دینی، تهران، پژوهشکده تعلیم و تربیت.
۱۴. روزنامه جام جم (۱۳۹۰)؛ مصاحبه ماهاتیر محمد در مورد تاثیر انقلاب اسلامی در منطقه، سال دوازدهم، ش ۳۳۴۰، یکشنبه، ۱۶ بهمن.
۱۵. زارعی، یعقوب و همکاران (۱۳۹۱)؛ «تحلیل جلوه‌های مکانی در هنرهای نمایشی آیینهای عاشورایی در ایران»، فصلنامه مطالعات ملی، ش ۴۹.
۱۶. شرفی، محمدرضا، (۱۳۸۳)، بحران هویت در ایران و پیامدهای آن، مقالات نخستین هم‌اندیشی هویت ایرانی مفاهیم مولفه‌های و راهبردها، دبیرخانه مجمع تشخیص مصلحت نظام و دانشگاه تربیت مدرس.
۱۷. شجاعی زند، علیرضا، (۱۳۸۲)؛ «دین و جهانیّت»، مجموعه مقالات جهانی شدن و دین، فرصتها و چالشها، قم، شریعت.
۱۸. علیخانی، علی اکبر (۱۳۸۳)؛ مبانی نظری هویت و بحران هویت، تهران، مرکز مطالعات جوانان و مناسبات نسلی، پژوهشکده علوم انسانی و اجتماعی جهاد دانشگاهی.
۱۹. عنایت، حمید (۱۳۶۲)؛ اندیشه سیاسی در اسلام معاصر، ترجمه بهاء‌الدین خرمشاهی، تهران، خوارزمی.
۲۰. فوزی تویسرکانی، سید یحیی (۱۳۸۰)؛ مذهب و مدرنیزاسیون در ایران، تهران، مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
۲۱. فوکو، میشل (۱۳۷۹)؛ تهران، ایمان علیه شاه، به کوشش رنترگوئولو و پیتر لویجی پانتزا، ترجمه فیروز مهاجر، [بی‌جا].م انسانی و مطالعات فرهنگی
۲۲. فوکو، میشل (۱۳۷۹)؛ ایران روح یک جان بی روح، نقل از رضا رمضان نرگسی، با عنوان «دغدغه های میش فوکو در باره انقلاب اسلامی ایران، سایت تبیان.
۲۳. قنبری، علی (۱۳۸۲)؛ فراتحلیل پیمایش ملی ارزشها و نگرشهای ایرانیان، تهران، دفتر طرحهای ملی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
۲۴. قیصری، نورالله (۱۳۷۹)؛ «قومیت عرب و هویت ملی در جمهوری اسلامی ایران»، فصلنامه مطالعات راهبردی، پیش شماره ۱.
۲۵. کاظمی، سید جواد، (۱۳۷۶)؛ بازشناسی نقش عاشورای حسینی و انتظار مهدوی در ایجاد هویت انقلاب اسلامی، نقل از سایت راسخون.
۲۶. کوشکی، محمدصادق (۱۳۸۷)؛ «هویت تأسیسی و تداوم عاشورا در انقلاب اسلامی»، روزنامه رسالت، ۲۸ دی ماه.

۲۷. کیوان حسینی، اصغر (۱۳۸۱)؛ «تبیین اصول و فرمول دفاع همه‌جانبه از دیدگاه امام خمینی»، فصلنامه مطالعات بسیج، ش ۱۶.
۲۸. گل محمدی، احمد، (۱۳۸۰)، جهانی شدن و بحران هویت، تهران، نشریه مطالعات ملی، شماره ۱۰.
۲۹. گودرزی، غلامرضا (۱۳۸۹)؛ افق جهانی مدل مدیریت راهبردی موعودگرا، تهران، دانشگاه امام صادق (ع).
۳۰. مجلسی، محمد باقر، (۱۴۱۱ق)؛ بحار الانوار، جلد ۹۸، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
۳۱. مختار پور قهرودی، علیرضا، (۱۳۹۰)؛ ۷۲ سخن عاشورایی از بیانات مقام معظم رهبری، تهران، انتشارات انقلاب اسلامی.
۳۲. مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی، (۱۳۸۵)؛ مجموعه مقالات انقلاب اسلامی و عاشورا، تهران، مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی.
۳۳. مطهری، مرتضی (۱۳۸۱)؛ حماسه حسینی، تهران، صدرا.
۳۴. هالیدی، فرد (۱۳۵۸)؛ فرهنگ و روابط بین‌الملل، تهران، اطلاعات.
۳۵. یورگنسن، ماریان و لوئیز فیلیپس، (۱۳۸۹)؛ نظریه و روش در تحلیل گفتمان، ترجمه، هادی جلیلی، تهران، نشر نی.

36. Bourk, peter (1991): **Identity Prozesse and Social Stress.**
American Sociological review, vol 50, pp.836-849.
37. Burr, V. (1995): **An Introduction to Social Constructionism.**
london: Sage.
38. <http://www.rasekhoon.net>
39. <http://library.tebyan.net/newindex>.